

HÖGSKOLAN
DALARNA

Religionsvetenskap III, examensarbete 1 för gymnasielärare

Från kristendomsämnen till kristendomsämne

En studie av opinioner kring beslutet om det nationella kristendomsämnet

Termin: Vt -19

Författare: Karl Hassel

Handledare: Urban Claesson

Betygsdatum: 2019-06-05

Examinator: Björn Falkevall

Ämne: Religionsvetenskap

Kurs: Religionsvetenskap III, RK2030

Poäng: 15 Hp

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

HÖGSKOLAN
DALARNA

Abstract

Syftet med denna undersökning var att undersöka kristendomsämnet uppkomst och debatten som fördes mellan olika opinioner i samhället och se hur dessa opinioner försöker påverka utformandet med deras visioner av det nya kristendomsämnet kopplat till katekesens roll i folkskolan och innehållet i 1919 års undervisningsplan.

Till syftet formulerades följande frågeställningar;

- Vilka visioner för kristendomsämnet hade de olika opinionerna?
- Hur samverkade debatten angående katekesen med framställningen av 1919 års undervisningsplan?
- Hur framträder de didaktiska frågorna i de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet?

Metoden som användes för att få svar på mina frågeställningar var en komparativ litteraturstudie av tidigare forskning, utifrån frågan om hur opinionsgrupperna presenterade deras visioner kring det moderna kristendomsämnet tillkomst. I arbetet med att strukturera min komparation har jag inspirerats av Sven Thidevalls ramverk för hans undersökning angående Dagens nyheters djävulskampanj år 1909. Inom området jag undersökt är den tidigare forskningen relativt begränsad, detta gör att jag hänvisar till äldre forskning.

Undersökningen behandlar olika opinioner som var framträdande vid 1900-talets början och hur dessa opinioners visioner för ett nytt nationellt kristendomsämne ser ut. Undersökningen behandlar även debatten kring Luthers lilla katekes och hur den debatten kom att påverka framställningen av 1919 års undervisningsplan. De didaktiska frågorna i de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet framkommer i diskussionen. De tydligaste argumenten som framkom var av pedagogisk karaktär angående kristendomsämnet reformering. Ytterligare argument som framkom i opinionernas visioner för kristendomsämnet grundade sig i aspekter gällande religionsfriheten och huruvida ämnet skulle fortsätta ha en konfessionell karaktär. Flera av opinionerna önskade att bibeln skulle utgöra grundvalen för kristendomsämnet, innehållet skulle bestå av en kristendomsundervisning byggd på bibeln och dess etiska innehåll. Den didaktiska hur-frågan har en enad linje i denna fråga där alla opinioner utom den kyrkligt konservativa ville att kristendomsundervisningen skulle bedrivas utan läsning av katekesen. Den didaktiska varför-frågan motiverades utifrån sociala, pedagogiska, demokratiska och bildningsargument. Från den kyrkligt konservativa opinionen ansåg de att undervisningens syfte var att eleverna skulle fostras och erhålla den kristna tron och förbereda eleverna för kyrkans konfirmationsundervisning.

Nyckelord: Kristendomsämne, katekes, opinioner, konfessionell/ icke konfessionell undervisning, 1919 års undervisningsplan, didaktik.

Innehåll

Abstract	3
1 Inledning.....	5
1.1 Syfte och frågeställningar.....	5
1.2 Disposition.....	5
1.3 Avgränsningar.....	6
2 Metod och Material.....	6
2.1 Metod och tillvägagångssätt.....	6
2.2 Metoddiskussion.....	6
2.3 Material & Tidigare forskning.....	7
3 Bakgrund.....	10
3.1 Folkundervisning och läskunnighet.....	10
3.2 Skolan och kyrkans band.....	11
3.3 Ett ämne i förändring.....	13
4 Undersökning.....	14
4.1 Opinionsläget.....	14
4.2 Fridtjuv Bergs reformlinje.....	14
4.3 Den socialdemokratiska linjen.....	16
4.4 Den liberalteologiska linjen.....	17
4.5 Den frikyrkliga linjen.....	19
4.6 Den kyrkligt konservativa linjen.....	20
4.7 Debatten angående Luthers lilla katekes.....	22
4.8 Arbetet mot 1919 års undervisningsplan.....	24
4.9 Reaktionerna på 1919 års undervisningsplan.....	26
5 Avslutande Diskussion.....	28
5.1 Vad ville opinionerna åstadkomma av kristendomsämnet?.....	28
5.2 Katekesdebatten.....	29
5.3 Utformandet av 1919 års undervisningsplan kopplat till opinionerna och debatten kring katekesen.....	30
5.4 De didaktiska frågorna utifrån de olika opinionernas visioner.....	31
5.6 Vidare forskning.....	32
6 Sammanfattning.....	33
7 Litteratur.....	35

1 Inledning

Religionskunskapsämnet är ett av det mest debatterade ämnen som finns inom den svenska skolan. Vid varje läroplansförändring som involverat religionskunskapsämnet har en debatt blossat upp mellan olika läger. Ett ämne som stundtals varit ifrågasatt huruvida det överhuvudtaget ens borde vara en del av den svenska skolan är samma ämne som historiskt sett haft en väldigt central och betydande del inom den svenska skolan. Här finner jag ett spännande område att utforska för en ämnesdidaktisk studie. Ämnet som till en början hette kristendoms-kunskap och hade en konfessionell prägel där Luthers lilla katekes var det centrala läro-medlet inom kristendoms-kunskapen med syfte till att forma eleverna in i den Svenska kyrkans lära. I takt med att avståndet mellan stat och kyrka började växa och att sekulariseringen började sprida sig bland folket, samt att samhället i stort började förändras utvecklades ett ifrågasättande av huruvida kristendomsämnet utformning var passande. Detta ledde till att kyrkan började förlora sitt inflytande över den svenska skolan där även en gradvis förändring kom att ske i relationen mellan kristendom och skola där den konfessionella prägel på religionsämnet kom att minska för att till sist upphöra.¹ På 1870 talet växer termen kristendomsämne fram², kring slutet av 1800-talet och början av 1900-talet blir ämnet mer och mer debatterat med en tydlig ambition från allt flera grupper i samhället att reformera kristendomsämnet. Ett ämne som skulle vara frigjort från kyrkan och istället kopplat till nationen Sverige i ett försök att skapa en ny form av medborgarfostran.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att undersöka kristendomsämnet uppkomst och debatten som fördes mellan olika opinioner i samhället och se hur dessa opinioner försöker påverka utformandet med deras visioner av det nya kristendomsämnet kopplat till katekesens roll i folkskolan och innehållet i 1919 års undervisningsplan.

För att besvara syftet har följande frågeställningar formulerats;

- Vilka visioner för kristendomsämnet hade de olika opinionerna?
- Hur samverkade debatten angående katekesen med framställningen av 1919 års undervisningsplan?
- Hur framträder de didaktiska frågorna i de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet?

1.2 Disposition

Inledningsvis kommer undersökningens avgränsningar att presenteras följt av ett kapitel angående metod och metoddiskussion för att sedan ge en överblick av tidigare forskning. I det efterföljande kapitlet kommer ett bakgrundskapitel som redogör för bakgrunden kring folkundervisning, kyrkans band till skolan och ett kristendomsämne i förändring. Efter detta presenteras undersökningen som sedan följs av ett diskussionsavsnitt som avser att mina frågeställningar diskuteras i relation till tidigare forskning och metod.

---

¹ Sven Hartman. Perspektiv på skolans religionsundervisning. *Religionsdidaktik : mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. Löfstedt, Malin (red.). 1. uppl. Lund: Studentlitteratur, 2011. s.19.

² Svenska akademins ordbok: <https://www.saob.se>: "kristendomsämne"

1.3 Avgränsningar

De avgränsningar som gjorts i samband med denna undersökning grundar sig dels i att fokusera på debatten angående kristendomsämnet mellan de olika opinioner som framträder i den forskning som gjorts kring kristendomsämnet och processen som leder fram till att ämnet får en ny inriktning. Den tidsmässiga avgränsning som gjorts gör gällande att undersökningen kommer att fokusera på tiden från 1900 talets början som går att betrakta som en startpunkt fram tills 1919 års undervisningsplan tas i bruk. Denna avgränsning görs till följd av att det är vid denna tidpunkt då arbetet mot en ny kristendomsundervisning tar fart på allvar. Opinionsgrupperna har jag avgränsat utifrån grupper som vill ha en kristendomsundervisning i folkskolan för att undvika att undersökningen skall bli allt för spretig.

2 Metod och Material

2.1 Metod och tillvägagångssätt

Metoden som jag valt att använda mig av för att få svar på mina frågeställningar är en komparativ litteraturstudie av tidigare forskning, utifrån frågan om hur opinionsgrupperna presenterade deras visioner kring det moderna kristendomsämnets tillkomst. Genom att använda sig av en komparativ ansats så är det möjligt att jämföra de olika grupperingarna som framkommit i undersökningen. Jag valde att använda denna metod eftersom det ger en möjlighet att jämföra argument och ståndpunkter som fanns i debatten kring kristendomsämnet i början av 1900-talet. Thomas Denk skriver om hur komparativa metoder kan skapa en förståelse till hur olika fenomen förhåller sig till varandra.³ En komparativ ansats kan med fördel användas för att förklara olika politiska händelser eller fenomen.⁴ I arbetet med att strukturera min komparation har jag inspirerats av Sven Thidevalls ramverk för hans undersökning angående Dagens nyheters djävulskampanj år 1909.⁵ I studerandet av tidigare opinioner som var framträdande vid tidpunkten för min undersökning finner jag Thidevalls exempel på att analysera olika opinioner som ett verktyg jag vill använda i min egen undersökning av opinionerna. Även om jag har förändrat namnet på vissa grupper från Thidevalls undersökning så har jag utgått från ett liknande tema utifrån den forskning jag tagit del av. Vidare utgår jag ifrån de didaktiska frågorna i form av selektionsfrågan som berör vad som ska utgöra undervisningens innehåll. Kommunikationsfrågan berör hur innehållet i undervisningen skall presenteras och struktureras och slutligen legitimitetsfrågan varför ett visst undervisningsområde ska vara en del av undervisningen.⁶

2.2 Metoddiskussion

Studien tar avstamp utifrån att undersöka opinioner på samma sätt som Sven Thidevall gör i sin bok *Kampen om samhällsreligionen* som undersöker Dagens nyheters djävulskampanj från 1909. Denna kampanj handlade om djävulens existens och kulminerade i att Dagens Nyheter förklarade djävulen vara avskaffad i maj 1909. I Thidevalls undersökning benämns de olika opinionerna som gammaltroende eller traditionalister, kulturradikaler eller fritänkare samt nyteologer eller liberalteologer⁷. I min egen undersökning har jag utgått ifrån att

³ Thomas Denk. *Komparativ metod- förståelse genom jämförelse*. Lund: Studentlitteratur. 2002. s.7.

⁴ Denk. *Komparativ metod- förståelse genom jämförelse*, s. 113.

⁵ Sven Thidevall. *Kampen om samhällsreligionen. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909*. Skellefteå: Artos Academic, 2016.

⁶ Hartman, Perspektiv på skolans religionsundervisning. *Religionsdidaktik : mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. Löfstedt (red.),s. 21.

⁷Thidevall. *Kampen om samhällsreligionen. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909*, s.30.

undersöka hur olika opinioner positionerar sig och placerar in deras åsikter kopplat till katekesen och kristendomskunskapen i skolan. Enligt Thidevall har kulturradikaler ett rationellt, logiskt och vetenskapligt tänkande som grund. Kulturradikalerna utgår därmed utifrån ett tänkande som beskrivs som förnuftigt, där deras åsikter stod i motsats till de kristna dogmerna. I detta fall kring djävulsstriden så ansåg kulturradikalerna att föreställningar om djävulen och helvetet var exempel på oförnuftiga kristna dogmer.⁸

Liberalteologerna menade att teologin behövdes förnyas och anpassas till det moderna samhället och önskade att bygga ett nytt band mellan kultur och kyrka eftersom det traditionella enhetssamhället var under upplösning. I Sverige var denna tanketradition påverkad av Uppsala filosofen Christopher Jacob Boström och hans syn på hur kyrkan skulle fungera som en del av staten kopplat till religiösa frågor. Liberalteologerna höll inte med kulturliberalerna angående fritt tänkande och kristen tro stod i någon slags motsatsställning mot varandra. Man ansåg att den rationellt förnuftiga tanken kunde och borde samverka med kristendomen, detta gjorde att den historisk-kritiska synen på bibeln låg nära till hands för liberalteologerna. Med historisk-kritisk bibelsyn menas att bibeln och dess texter skulle undersökas på samma sätt och med samma metoder som andra texter.⁹ Den nya teologin hade lämnat det metafysiska gudsbegreppet bakom sig och inriktade sig istället på den historiske Jesus och det var för att lära känna Jesus som man använde sig av den moderna forskningens hjälpmedel. Den nya teologin önskade att se Jesus som lärjungarna såg honom.¹⁰

Gammaltroende används för att beskriva den opinion som går att betrakta som ortodoxa, benämningen gammaltroende går att koppla till gruppens starka förankring i det gamla samhället. Thidevall lyfter fram en intressant aspekt i att flera av de äldre prästerna i djävulsstriden var gammaltroende medan många av de yngre prästerna var mer åt det liberalteologiska hållet.¹¹ Thidevall belyser hur den gammaltroende gruppen är den mest spretiga av dessa grupper som lyfte fram sig själva i detta fall som försvarare av tanken om en ond kraft.¹²

2.3 Material & Tidigare forskning

Jag har sökt i databaser samt vid bibliotekens olika databaser för att finna den relevanta litteratur som jag behövt för att genomföra undersökningen. Inom detta intressanta område som jag valt att undersöka är den tidigare forskningen tyvärr relativt begränsad. Detta faktum gör att jag i min undersökning hänvisar till äldre forskning.

Karl-Göran Algotssons avhandling *Från katekestvång till religionsfrihet - debatten om religionsundervisning i skolan under 1900-talet*¹³. Algotsson var docent i statskunskap och universitetslektor vid Uppsala universitet. Algotssons avhandling skildrar på ett mycket tydligt sätt dels hur religionskunskapsämnet förändrades under 1900-talet från att kristendomen haft central roll inom både religionsämnet och skolan i stort till att dess betydelse minskade på ett drastiskt vis. Algotsson redogör även för de debatter som fördes vid de olika reformerna och jag har valt att i mitt arbete använda mig av hans redogörelse för hur de olika aktörernas ståndpunkter i debatten om förändringsprocessen kring religionsämnet.

---

⁸ Thidevall. *Kampen om samhällsreligionen*. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909, s.30.

⁹ Thidevall. *Kampen om samhällsreligionen*. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909, s.31–32.

¹⁰ Ibid, s.136

¹¹ Ibid, s.30

¹² Ibid, s. 120

¹³ Karl-Göran Algotsson. *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*. Diss. Uppsala : Univ, 1975.

Ingmar Brohed var professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet och skrev i boken *Religionsfrihet och ekumenikens tid* som var det åttonde bandet i verket *Svensk kyrkohistoria* angående samhällsutveckling, teologisk reflektion och kyrkolivets förnyelse. Titeln visar på två viktiga linjer vid denna period i form av religionsfrihet och ekumenik. Särskilt användbart för denna undersökning var Broheds insikter kring de teologiska skiftningar som sker i början av 1900 talet.¹⁴

I Bengt Thelins avhandling *Exit Eforus Läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen* redogör han för hur bandet mellan kyrkan och skolan såg ut under början av 1900-talet. Thelin redogör för hur kyrkan och utbildningen i Sverige, precis som i många andra europeiska länder, har en gemensam historia då det var ur kyrkans stöd som universitet och skola växte fram.¹⁵ Inom ecklesiastikdepartementet infördes år 1862 en särskild folkskolebyrå, det blev även grunden till att läroverksbyrån inom ecklesiastikdepartementet kom att bildas. Detta beskriver Thelin som en början till en centralt fungerande styrelse för landets läroverk. Läroverksbyrån skulle senare betraktas som den högsta myndigheten för de svenska läroverken.¹⁶

Sven Hartman är professor emeritus i pedagogik och har tidigare arbetat inom diverse områden som bland annat pedagogikhistoria och religionspedagogik områden som knyter väl an till det som jag har valt att arbeta med. I detta arbete så har jag använt mig av dels hans bok *Det pedagogiska kulturarvet* från 2012 för att bilda mig en uppfattning över skolan och dess historia. Jag har även använt mig av Sven Hartmans framställning av religionsämnetns historia i Löfstedts antologi, som är en bred och översiktlig framställning på religionsämnetns historia. Hartman skriver om hur religionsämnet och religionsundervisning har varit ett debatterat ämne och även ett ämne som har ifrågasatts.¹⁷ Hartman diskuterar även ämnets historia ur ett didaktiskt perspektiv i form av vad, hur och varför frågan kopplad till religionsämnet. Det didaktiska perspektivet har enligt Hartman haft tre dominerande frågor i form av selektionsfrågan som behandlar vad som undervisningen skall innehålla. Den andra frågan har varit kommunikationsfrågan som avser hur innehållet förmedlas. Den tredje frågan gäller legitimitetsfrågan som grundar sig i varför ett visst kunskapsområde skall finnas i undervisningen.¹⁸

I Bernard Salqvist prästmötesavhandling *Folkskolans kristendomsundervisning* redogör han för kristendomsundervisningens utveckling från 1842 års folkskolestadga fram till 1919 års undervisningsplan. Salqvist avhandling är en väldigt detaljerad beskrivning av hur processen kring kristendomsämnetns förändring sker och tar sitt avstamp i hur kristendomsundervisningen bedrevs enligt 1842 års folkskolestadga. Salqvist redogörelse för hur arbetet mot 1919 års undervisningsplan fortskred¹⁹.

---

¹⁴ Ingmar Brohed. *Sveriges kyrkohistoria- religionsfrihetens och ekumenikens tid*. Malmö: Elanders Berglings AB, 2005. s. 19.

¹⁵ Bengt Thelin. *Exit eforus: läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget, 1981. s. 25.

¹⁶ Thelin, *Exit eforus: läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen*, s. 30.

¹⁷ Hartman, Perspektiv på skolans religionsundervisning. *Religionsdidaktik : mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. Löfstedt (red.),s. 19.

¹⁸ Ibid, s.21

¹⁹ Bernard Salqvist *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1947.

Edgar Alméns verk som är en del av PETER projektet vid Linköpings universitet²⁰ tar sin utgångspunkt i två perspektiv på historien om målen för religionsundervisningen i Sverige. Till en början beskrivs sambanden mellan kyrkan och gymnasieskolan vars syfte under 1600 talet var att utbilda tjänstemän för det svenska stormaktsriket man belyser även faktumet att biskopen fungerade som eforus som var högste tillsynsman vid gymnasiet fram till 1957. Att den svenska kyrkan var intresserad av annat än den gymnasiala utbildningen är något som Almén belyser och skriver om hur den folkliga utbildningen under 1600 till 1800 talet var ett ansvar för föräldrar att lära sina barn att läsa och där Luthers lilla katekes stod i centrum för denna utbildning.²¹

Rune Larsson skriver om den svenska religionsundervisningen i boken *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*. Larsson börjar med att konstatera att dagens religionsundervisning inte har mycket gemensamt med den undervisning som bedrevs i Sverige för 100 år sedan.²² Han pekar på hur ämnets namn, innehåll och syfte har förändrats samtidigt som läraren och eleven även har förändrats. Larsson belyser hur ämnet sedan folkskolans uppkomst 1842 haft en framskjuten roll och tidvis beskrivits som skolans viktigaste ämne, ett exempel på detta var att ämnet stod längst fram i kursplanen fram tills 1955.²³ Larsson ger en historisk överblick för religionsämnet och börjar i de medeltida katedralskolorna som fanns i anslutning till kloster eller stiftsstäderna. Syftet med dessa skolor var att utbilda ämbetsmän för staten och präster för kyrkan. Att den första skolordningen var en del av 1571 års kyrkoordning är ett exempel på hur bandet mellan utbildning och kyrkan såg ut.²⁴

Karin Moberger skriver i *Kyrkohistorisk tidskrift* från 1961 angående folkskolans kristendomsundervisning i början av 1900-talet och redogör för hur samhällets förändring kan kopplas till hur även kristendomsundervisningen förändras. Moberger redogör även för striden kring katekesundervisningen och kyrkans kontrollkrav för att behålla en konservativ kristendomsundervisning.²⁵ Moberger belyser även hur arbetet kring en ny lärobok i kristendoms-kunskap fortgick samt tillsättandet av en katekesnämnd och dess arbete.²⁶

I boken *Utbildningshistoria* av Esbjörn Larsson och Johannes Westberg (Red.) skriver Daniel Lindmark om hur folkundervisningen och läskunnigheten blir en del av det svenska samhället och hur den under 1700-tal och 1800-tal utvecklas och debatteras. I samma bok tar Daniel

---

²⁰ PETER projektet står för Promoting and Establishing a Teacher Education programme on non-confessional Religious studies.

²¹ Edgar Almén. Presentation and problem inventory: Religious Education in Sweden. I: Almén, Edgar & Øster, Hans Christian (red.): Religious education in Great Britain, Sweden and Russia, presentations, problem inventories and commentaries: texts from the PETER project. Linköping: Linköping University Electronic Press. 2000. s. 61.

²² Rune Larsson. *Religionsundervisningen i svenska skola – en historisk exposé*. I: Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.). *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*. København: Museum Tusulanums Forlag/Københavns universitet, 2006. s.113.

²³ Larsson, *Religionsundervisningen i svenska skola – en historisk exposé*. I: Andersen., Dahlgren, Johannesson, S & Otterbeck (red.). *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*, s. 113

²⁴ Ibid, s.114

²⁵ Karin Moberger. Särtryck ur *Kyrkohistorisk årsskrift*, Skrifter utgivna av svenska kyrkohistoriska föreningen. Almqvist & Wiksell, 1961. s.174

²⁶ Moberger. *Kyrkohistorisk årsskrift*, s.174.

Lindmark och Nicklas Lindström upp religionskunskapsämnets historia och redogör för hur det växer fram ur den kyrkliga folkundervisningen.²⁷

I kyrkohistorikern Lennart Tegborgs *Folkskolans sekularisering 1895-1909* belyser Tegborg hur upplösningen av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka bryts. I denna bok lägger Tegborg stort fokus på att redogöra för den politiska processen kring sekulariseringen i folkskolan. Vidare visar Tegborg på hur kyrkans inflytande över folkskolan kring sekelskiftet står sig starkt något som leder till diskussion kring kyrkans inflytande och roll i folkskolan framförallt kopplad till kristendomsundervisningen.²⁸

3 Bakgrund

3.1 Folkundervisning och läskunnighet

Daniel Lindmark belyser hur hemundervisningen var en del av den svenska folkundervisningen långt in på 1800-talet där undervisningen framförallt fokuserades mot läsning och kristendomskunskap i enlighet med kyrkolagen från år 1686.²⁹ I 1686 års kyrkolag beslutades det att föräldrar och husbönder skulle lära tjänstefolk och barn att lära sig läsa och alla skulle lära sig den kristna trons huvudstycken enligt Luthers katekes något prästerna hade till uppgift att kontrollera.³⁰ Hemundervisningen var en del av ett välutvecklat system i form av olika undervisningstillfällen med förhör som påföljd något som gällde såväl barn som vuxna. Det var kyrkan som motiverade och såg till att detta system upprätthölls med kristendomskunskap och läsning som själva kärnan av den allmänna undervisningen. Lindmark menar på att flera forskare ser systemet som en del i kyrkans reformatoriska arbete genom att ge alla medborgare en möjlighet att läsa det kristna ordet på egen hand. En annan aspekt som Lindmark belyser kopplat till forskning kring folkundervisningen var att den sammanföll med den svenska stormaktstiden vilket har lett till att forskare tolkar undervisningen som en del av en ideologisk mobilisering där undervisningen i kristendomskunskap kunde stärka statsmaktens auktoritet med hjälp av kyrkan.³¹ I Sveriges fall går det att betrakta folkundervisningen och dess framväxt med en förklaring om hur en enhetstanke växer fram där undervisningen i kristendomskunskap skulle stärka denna tanken om en homogen och enhetlig nation.³² Läsning och kristendomskunskap var den utmärkande delen av den undervisning som bedrevs något som tydligt framgår från det innehåll som användes från 1600-talet långt in på 1800-talet. I regel användes en abc-bok för att presentera alfabetet och efter tillkom ett antal religiösa texter i form av Fader vår, trosbekännelsen och de tio budorden.³³

Under 1700-talet kom folkundervisningen att förändras i såväl utformning som innehåll, det skedde en utökning av stoffet i den kyrkliga undervisningen. Luthers lilla katekes fick ett större utrymme och följdes även av en katekesutveckling i form av en frågebok som

---

²⁷ Daniel Lindmark & Nicklas Lindström. Religionskunskap. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (red.). 3e uppl. Lund: Studentlitteratur, 2019. s. 263.

²⁸ Lennart Tegborg. *Folkskolans sekularisering 1896-1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*. Uppsala, 1969. s. 17–18.

²⁹ Daniel Lindmark. Folkundervisning och läskunnighet. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (red.). 3e uppl. Lund: Studentlitteratur, 2019. S.77.

³⁰ Sven Hartman. *Det pedagogiska kulturarvet: traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*. 2:a uppl. Stockholm: Natur och kultur, 2012. s. 25.

³¹ Lindmark, Folkundervisning och läskunnighet. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson, & Westberg (red.), s.77

³² Ibid, s.78

³³ Ibid, s.82

fördjupade undervisningen i den lilla katekesen. Under 1700-talet i samband med undervisningen i katekes så växer en debatt fram angående utanläsningen, såväl textorden i abc- boken och Luthers förklaringar memorerades vilket ledde till att åsikter kring dess pedagogiska aspekt började växa fram under 1700-talets senare del då utanläsningen ifrågasattes som metod. Från den kritiska sidan av denna debatt lyftes metoden att memorera texter kunde vara skadlig för utvecklingen av såväl läsförmåga som läsförståelse. Denna kritik gentemot inriktningen av minneskunskaper ledde till att textmassans omfång kom att minska och till följd av 1810 års katekesutgåva där de fanns anvisningar om att memoreringen av texter inte fick drivas på bekostnad av förmågan att kunna läsa eller läsförståelsen.³⁴

Lindmark skriver om hur den pedagogiska debatten i Sverige fördes med bakgrund mot den internationella diskussionen och reformverksamheten, där det i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet går att skönja två huvudlinjer i debatten gällande folkundervisningen. Den ena linjen som Lindmark beskriver som den konservativa ståndspedagogiken som önskade en restriktiv hållning där varje stånd skulle erhålla en undervisning som var passande för dess uppgift i samhället.³⁵ Den andra linjen av debatten beskrivs som en liberal inriktning som syftade mot en inriktning mot allmän medborgerlig bildning som byggde på en föreställning om hur samhället kunde utvecklas genom att ge individer möjlighet att utveckla sina kunskaper i så stor grad som möjligt. Syftet med folkundervisningen ansågs vara att skapa dygdiga och ansvarstagande medborgare och för att nå mot detta mål krävdes en omfattande folkundervisning som inte enbart kunde bedrivas inom den traditionella hemundervisningen.³⁶

3.2 Skolan och kyrkans band

Sven Hartman skriver om hur religionsämnet och religionsundervisning har varit ett debatterat ämne och även ett ämne som har ifrågasatts.³⁷ Hartman belyser även ämnet ur ett historiskt perspektiv där reformationen hade gjort kristendomen till en bok och predikoreligion. Enligt Hartman var det reformationens pedagogiska program låg till grund för hur det svenska folkundervisningssystemet kom att utformas.³⁸ En annan historisk aspekt av religionsämnet var dess syfte att stärka nationen. En uppgift som folkskolan hade var att stärka nationen genom att bygga en gemensam kulturell och religiös grund. 1842 bildas folkskolan och Sverige genomför en form av allmän skolplikt som leder till att staten tar över lite av kyrkans roll gällande folkundervisning.³⁹ Vidare redogör Almén för framväxten av folkskolan under 1840-talet och hur skolans huvuduppgift vid denna tidpunkt var att göra barnen redo för konfirmation även om nya krav på eleverna växte fram i form av att kunna skriva och räkna.⁴⁰

Mellan åren 1842 till 1882 så fortskred det folkliga undervisningssystemet som var sprunget ur 1686 års kyrkolag parallellt med den nya folkskolan. Anledningen till detta var att folkskolestadgan 1842 endast var allmänt bindande för kravet att församlingarna skulle hålla med

---

³⁴ Daniel Lindmark. Folkundervisning och läskunnighet. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (red.). 3e uppl. Lund: Studentlitteratur, 2019. s.84-86

³⁵ Ibid s.,88

³⁶ Ibid, s.89

³⁷ Hartman, *Det pedagogiska kulturarvet: traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*, s.19

³⁸ Ibid, s.25

³⁹ Ibid, s.26-27

⁴⁰ Almen, Presentation and problem inventory: Religious Education in Sweden. Almén & Øster (red.): Religious education in Great Britain, Sweden and Russia, presentations, problem inventories and commentaries: texts from the PETER project,s.62

skolan.⁴¹ Sven Hartman beskriver hur det går att betrakta den svenska skolan under en lång period som en ren religionsskola. En aspekt som visar på detta var att religionsämnet upptog den största delen av arbetstiden i skolan även det kyrkliga bandet rent administrativt var en annan påtaglig aspekt då församlingens kyrkoherde var självskriven ordförande i skolstyrelsen ända in på 1930 talet.⁴² Lindström och Lindmark skriver om religionsämnets historia i boken *Utbildningshistoria* och belyser katekesundervisningen förändrades från 1810 års katekesutveckling utgiven av ärkebiskopen J.A. Lindblom fram till 1878 års katekesutveckling. Denna nya katekesversion gjorde dock inte att kritiken mot undervisningen i katekesen försvann, av olika skäl ifrågasattes katekesen som lärobok i den svenska folkskolan. Lindström och Lindmark menar på att det fanns liberala politiker som önskade minska kyrkans inflytande över skolan genom att avskaffa religionsundervisningen i folkskolan. Den liberala teologin ställde sig kritisk till katekesen främst på grund av dess dogmatiska utformning och ansåg att kristendomens etiska aspekt borde framkomma mer tydligt i undervisningen. Delar av den framväxande arbetarrörelsen önskade att ta bort katekesen ur skolan då katekesens lärosatser stred mot vetenskapen. Lindström och Lundmark visar med tydlighet på att det fanns ett utbrett missnöje gentemot katekesen och dess användande i den svenska folkskolan, men att missnöjet grundade sig i olika aspekter. En del av katekesläsningen som fick en utbred kritik var faktumet att mycket av inläringen handlade om att memorera innehållet i form av en utanläsning som även de som förespråkade katekesen upplevde som ett problem.⁴³

Tegborg menar på att vid 1890-talets mitt fanns fortfarande ett flertal tydliga band mellan kyrkan och folkskolan, Tegborg lyfter fram dels hur kristendomsundervisningen var kyrkligt konfessionell som övervakades av prästerskapet. Ett annat exempel som visar på detta band som Tegborg tar upp är hur den kyrkliga kommunens beslutande organ kyrkostämman även var folkskolans högsta organ på det lokala planet.⁴⁴

Karin Moberger skriver om hur folkskolans kristendomsundervisning i början av 1900 talet står inför en ny situation som kan beskrivas som en strid om folkskolans kristendomsundervisning. Det var enligt Moberger framför allt frågan kring katekesundervisningen där striden koncentrerades. Moberger menar på att denna strid bottnade i den samhällsomvandling som skett under 1800 talets senare hälft tillsammans med det kyrkliga läget och folkskolans egen utveckling som viktiga komponenter i förändringen. När folkskolan inrättades var det svenska folket sett ur ett kyrkligt perspektiv fortfarande en enhet, vilket kom att förändras under 1800 talets andra hälft, detta blandat med en allt starkare tanke om sekularisering var bidragande faktorer i arbetet kring en reform av kristendomsundervisningen. En ytterligares orsak till striden om kristendomsundervisningen som Moberger belyser var det teologiska brytningsläget som fanns vid sekelskiftet, det var framförallt bibelkritiken som framkallat det. Att kyrkan dessutom hade motsättningar angående grundläggande lärofrågor kom även att påverka frågan om innehållet i kristendomsundervisningen.⁴⁵

---

⁴¹ Sven Hartman *Religionsämnets formande*. I: Almén, Edgar, Furuhed Ragnar & Skogar, Björn. *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. Linköping: Univ., Skapande vetande, 2000. s.214

⁴² Hartman *Religionsämnets formande*. I: Almén,, Furuhed & Skogar. *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. s. 214-215

⁴³ Lindmark & Lindström. *Religionskunskap. I Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson & Westberg, (red.), s.264

⁴⁴ Tegborg, *Folkskolans sekularisering 1896-1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*, s.215

⁴⁵ Moberger, *Kyrkohistorisk årskrift 1961*, s.156-157.

3.3 Ett ämne i förändring

Sven Hartman beskriver olika vändpunkter som låg till grund för religionsämnets förändringsprocess. En vändpunkt beskriver Hartman sker årtiondena före 1883 års normalplan när undervisningssystemet som det tidigare varit succesivt avvecklas från att bygga på hemmets undervisningsplikt istället lägga ansvaret på skola och lärare. En annan vändpunkt kommer enligt Hartman till följd av 1919 års undervisningsplan för folkskolan då Luthers lilla katekes stryks ur undervisningen åtminstone på papper, något som bryter traditionen att religionsundervisningen skulle vara konfessionellt bunden.⁴⁶

Rune Larsson menar att de första åren av 1900 talet går att beskriva som synnerligen händelserika kopplade till ämnets historia där Fridtjuv Berg spelade en nyckelroll i reformarbetet inför 1919 års undervisningsplan. Bergs uppfattning om religionsämnet grundade sig i att ämnet förmedlade en kunskap om våran kultur som barnen hade rätt att ta del av. Vid denna tidpunkt ifrågasatte bland annat den politiska vänstern religionsämnet som ett skolämne då religionen ansågs vara en privatsak. En annan aspekt som Berg lyfte var den pedagogiska aspekten av att memorera och inpränta stycken ur katekesen, som en metod som ansågs gammeldags och inte särskilt pedagogisk. Vid denna tidpunkt diskuterades även en religionsfrihetsaspekt kopplad till religionsämnet där vissa menade på att religionsundervisningen antingen skulle vara frivillig eller icke konfessionell. Lösningen på detta var enligt Berg att avskaffa de dogmatiska och konfessionella inslagen i undervisningen i form av Luthers katekes som lärobok och istället använda sig bibeltexter.⁴⁷

År 1919 drevs den nya undervisningsplanen för folkskolan igenom där målet för undervisningen i kristendomskunskap blev att främja elevernas religiösa och sedliga utveckling samt ge kunskap om kristendomens uppkomst, innehåll och utveckling. Luthers lilla katekes ströks som lärobok i folkskolan samt att undervisningstimmarna per vecka sjönk i ämnet något som kom att leda till debatt i vissa kretsar av samhället. Enligt Larsson var kristendomen fortfarande själva ramen för undervisningen men dogmatiska delar och lärosatser fick en mindre roll samtidigt som bibeln och bergspredikan med dess etiska aspekt fick en större plats i undervisningen.⁴⁸ Almén beskriver även hur samhällsförändringarna under slutet av 1800 talet låg som grund för de förändringar som kom att ske i början av 1900 talet. Almén tar upp 1919 års läroplan för folkskolan som en förändring där Martin Luthers katekes försvann ur undervisningen som officiell lärobok något som ledde till att den svenska skolan och kyrkan formellt splittrades i den mån att undervisningen inte var förberedande för konfirmation i den svenska kyrkan. Almén tar upp några orsaker till denna läroplan där han dels talar om en kompromiss med frikyrkliga rörelser i samhället. Vidare diskuteras även enhetsskolan och rädslan för ett segregerat samhälle och behovet av att alla föräldrar kunde lita på skolans undervisning.⁴⁹

---

⁴⁶ Hartman *Religionsämnets formande*. I: Almén, Furuhed & Skogar. *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. s. 216

⁴⁷ Larsson, *Religionsundervisningen i svenska skola – en historisk exposé*. I: Andersen, Dahlgren, Johannesson, S & Otterbeck (red.). *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*, s. 121-122

⁴⁸ Ibid, s. 123

⁴⁹ Almen, Presentation and problem inventory: Religious Education in Sweden. Almén & Øster (red.): *Religious education in Great Britain, Sweden and Russia, presentations, problem inventories and commentaries: texts from the PETER project*, s. 63

4 Undersökning

4.1 Opinionsläget

Under 1900-talets början drevs frågan om en förändrad kristendomsundervisning framåt av liberaler, socialdemokrater och folkrörelserna.⁵⁰ Ingmar Brohed belyser hur det kring sekelskiftet 1900 börjar ske nya strömningar kring den teologiska forskningen vilket leder till att synen på bibeln blir splittrad.⁵¹ I arbetet och debatten kring utformandet av ett nytt kristendomsämne växer olika opinioner fram som har olika argument och infallsvinklar på hur ämnet ska reformeras. I min undersökning har jag valt att dels redogöra för vad den politiskt liberala folkskolläraren Fridtjuvs Bergs reformlinje innebar. Den socialdemokratiska opinionens ställning kommer även att belysas. Undersökningen kommer även att behandla den liberalteologiska opinionen och den frikyrkliga opinionen. Även den kyrkligt konservativa opinionen kommer att finnas med i undersökningen. Dessa opinioner är konstruerade utifrån den forskning jag tagit del av med Thidevalls undersökning som ramverk för mina opinioner.

4.2 Fridtjuv Bergs reformlinje

1903 kom folkskolans religionsundervisning att leda till debatt i riksdagen, en aktör som var framträdande i denna debatt var Fridtjuv Berg.⁵² Berg var en stark motståndare till katekespluggen i den svenska folkskolan där han förordade en undervisning som var ny efter barnens ålder och behov. Det var i första hand det pedagogiska aspekterna som fick Berg att kritisera katekespluggen.⁵³ Berg menade på att undervisningen skulle ta en utgångspunkt i evangeliernas berättelser då dessa ansågs vara mer tillgängliga och enklare för eleverna att ta till sig. En del av Bergs förslag kom att få fäste i realskolans undervisningsplan från 1906 då kristendomsundervisning fick en mer historisk karaktär.⁵⁴

Berg ansåg att det vore psykologiskt orimligt att arbeta utifrån en modell som syftade till att ingjuta en utarbetad teologisk åskådning i barnens medvetande. Vissa som Algotsson beskriver det antireligiösa partiet ansåg att ämnet saknade syfte och därmed borde avskaffas som skolämne. Berg anammade det Algotsson menar på är pedagogiska skäl för religionsundervisningens plats i skolan. En pedagogisk undervisning ansåg Berg skulle byggas på en konkret och historisk kristendomsundervisning på bibelns berättelser. Enligt Berg var katekesens systematiska framställning en del som inte borde vara självständig vid sidan av bibelns innehåll. Berg förespråkade därmed en kristendomsundervisning som skulle bestå av bibelundervisning, en linje som fler höll sig till i debatten kring kristendomsämnet. Algotsson benämner denna form av undervisning som en evangelisk kristendomsundervisning, något som både statskyrkan och frikyrkosamfundet ansåg vara en acceptabel linje för undervisningen.⁵⁵ Berg arbetade hårt för att folkskolan skulle utvecklas i såväl pedagogiska som organisatoriska frågor och det var framförallt två frågor som Berg ägnade sig åt, dels var det att utveckla idén om folkskolan som bottenskola och dels var det kristendomsundervisningen.⁵⁶

---

⁵⁰ Lindmark & Lindström. Religionskunskap. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson & Westberg, (red.), s.268

⁵¹ Brohed, *Sveriges kyrkohistoria- religionsfrihetens och ekumenikens tid*, s.19

⁵² Karl-Göran Algotsson. . *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*. Diss. Uppsala : Univ, 1975, s.36

⁵³ Thelin, *Exit eforus: läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen*, s.129

⁵⁴ Lindmark & Lindström. Religionskunskap. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson & Westberg, (red.), s.268

⁵⁵ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 36-37

⁵⁶ Bernard Salqvist *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1947, s. 97

Fridtjuv Berg framhöll i sin motion hur kristendomsundervisningen i folkskolan blivit mer en fråga om kyrkopolitik än om undervisning något som de tidigare nämnda motionerna visar på. Berg vände sig emot uppfattningen om att det var föräldrarnas religionsfrihet som man skulle ta hänsyn till och påpekade att den religionsfrihet som folkskolan skulle ta hänsyn till var barnens religionsfrihet. Därmed skulle religionsfrihetsargumentet inte användas för att ge föräldrarna makt och inpränta sina religiösa sårmeningar i barnens medvetande. Salqvist menar på att 1903 års riksdag slog vakt om att kristendomsundervisningen i folkskolan skulle bestå som obligatorisk.⁵⁷

Sommaren 1908 reste Berg runt i Sverige och höll föredrag vid folkskolläraremöten, i skriften ”Religionsfrihet och religionsundervisning” gick att betrakta som en produkt av dessa föredrag. I skriften betonade Berg vikten och värdet av religionsfriheten och nämner det som en av den historiska utvecklingens mest dyrköpta och dyrbara förvärv. Till följd av att religionsfriheten sågs som en del av det demokratiska samhällets norm så ansåg Berg att kristendomsundervisningen i de offentliga skolorna vara oförenlig med religionsfriheten. De frikyrkliga riktade vid denna tidpunkt stark kritik mot kristendomsundervisningen som bedrevs i folkskolan då den inte helt grundade sig på bibeln. Salqvist tar även en aspekt som han beskriver som märklig, nämligen att liknande krav började dyka upp från statskyrkligt håll. Anledningen till detta var att den liberala teologin var på uppgång och det fanns en oro från statskyrkligt håll att den skulle få ett inflytande över kristendomsundervisningen i folkskolan om inte bibeln blev grunden för undervisningen.⁵⁸

I Svensk läraretidning skrev Berg 1915 ”Sedan mer än ett kvartsekel tillbaka har jag med synnerligen livligt intresse deltagit i meningsutbytet om religionsundervisningen i folkskolan, och jag tror knappast, att därunder något år gått, utan att jag uttalat mig härom dels i riksdagen, dels och framför allt i Svensk Läraretidning”.⁵⁹ Detta citat från Berg visar enligt Salqvist på hur han som enskild aktör var synnerligen drivande i arbetet kring religionsundervisningen i folkskolan i början av 1900-talet. Enligt Salqvist så var Berg mottaglig för kyrkans och teologins uppfattningar angående kristendomsundervisningens innehåll och Berg själv syftade inte till att utföra en kyrklig eller teologisk reform. Bergs ansats var istället att kyrkans och teologins bidrag och inflytande på folkskolans kristendomsundervisning skulle anpassas utifrån en pedagogisk aspekt.⁶⁰ Reformeringen av kristendomsämnet skulle därmed ske ur en pedagogisk aspekt något som Berg tar upp i sin uppsats ”religionsundervisningen i folkskolan” där han skriver ”I själva verket har till grund för allt vad jag har i fråga om religionsundervisningen talat och skrivit legat det intresset att vid sidan om lärarnas och föräldrarnas rätt hävda *barnens* såsom den första och förnämsta”.⁶¹ Detta går att betrakta som en barnens linje, en linje som Berg ville att hela reformen skulle följa. För att kristendomsundervisningen skulle pedagogiseras efter barnens linje var den tvungen att bemöta barnets behov där mottaglighet och utveckling ligger som grund undervisningen. Med detta i åtanke ansåg Berg att det ur en pedagogisk synvinkel var lämpligast med bibelundervisning och det är även med pedagogiska argument som Berg kritiserar katekesundervisningen då han anser den vara olämplig till följd

---

⁵⁷ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s. 127-128, s.131

⁵⁸ Ibid, s.109-110

⁵⁹ Ibid, s.97

⁶⁰ Salqvist *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s. 104-105

⁶¹ Salqvist *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s. 105

av dess abstrakta karaktär. Berg vänder sig även emot katekesundervisningen sett ur ett psykologiskt perspektiv då han ansåg att en av ämnets uppgifter borde vara att bidra till att barnet bildar sig en livsåskådning.⁶²

4.3 Den socialdemokratiska linjen

Värner Rydén var en aktör som kom att göra avtryck i arbetet för den socialdemokratiska opinionens arbete mot det kyrkliga inflytandet över skolan och i förlängningen även kristendomsämnet. Rydén som var folkskollärare i grunden förde sin kamp genom dels föredrag och artiklar i tidningen *Arbetet*. Kravet att den konfessionella kristendomsundervisningen skulle tas bort hamnade långt upp på listan över önskad förändring för folkskolan. 1904 kallade biskopen i Lund Gottfrid Billing samtliga folkskollärare i Malmöförsamlingen till att infinna sig i kyrkan och bli förhörda angående hur de undervisade barnen i kristendomskunskap. Rydén kallade detta för en ”katekesparad” och blev den drivande kraften till att uppmana till bojkott gentemot Billings kallelse med resultatet att majoriteten av elever och folkskollärare uteblev från kyrkan och förhöret angående kristendomsundervisningen.⁶³ Värner Rydén tog enligt Algotsson ståndpunkt i debatten genom att förespråka den neutrala religionsundervisningen som går ut på att skolan utan att ta ställning för den ena eller andra åskådningen ger eleverna kunskap om betydande uppfattningar i religiösa frågor.⁶⁴ Vid socialdemokraternas partikongress 1905 diskuterades kristendomsundervisningen där partiet antog en samlad linje om hur kristendomsundervisningen skulle gestalta sig. Det beslutades att man skulle arbeta för en folkskola fri från prästerskapets inflytande över undervisningen och önskade se en religiöst konfessionslös religionsundervisning.⁶⁵

Tegborg beskriver hur Rydén växte fram som den ledande skolpolitikern för socialdemokraterna och från 1907 års riksdag skulle Rydén ges möjlighet att arbeta för sitt program.⁶⁶ I arbetet för en förändring gentemot folkskolans konfessionella kristendomsundervisning pekade Rydén på aspekter som rörde en praktisk demokratisk synpunkt kopplat till tanken om folkskolan som bottenskola och för att leva upp till den demokratiska aspekten av detta var folkskolan tvungen att barn till alla föräldrar oavsett trossamfund. Till följd av detta ansåg Rydén att statens undervisning inte kunde vara konfessionellt lutherskt. I detta enhetsskolaargument som menar Algotsson på att det även ryms ett religionsfrihetsargument kopplat till tanken om att undervisningen bör göras tillgänglig för alla elever oavsett trostillhörighet.⁶⁷ Den kristendomsundervisning som kom att förordas från socialdemokratiskt håll handlade snarast om en religionshistorisk undervisning och en undervisning i etik där man ansåg att kärnan i undervisningen borde vara att ge barnen undervisning om kristendom snarare än i kristendom.⁶⁸

Inom den socialdemokratiska opinionen fanns en diskussion angående möjligheten att plocka bort religionsundervisning helt ur folkskolan på samma vis som gjorts i Holland och Frankrike något som riksdagsmannen Waldén ansåg vara en dålig idé utifrån utfallen av dessa exempel. En önskad riktning enligt Waldén var att ersätta den nuvarande kristendomsundervisningen med en undervisning som var så konfessionslös som möjligt och ha en historisk

---

⁶² Ibid, s. 106–107

⁶³ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.75

⁶⁴ Ibid, s.122

⁶⁵ Moberger, *Kyrkohistorisk årsskrift*, s.218

⁶⁶ Tegborg, *Folkskolans sekularisering 1896-1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*, s. 225

⁶⁷ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.75–76.

⁶⁸ Moberger, *Kyrkohistorisk årsskrift*, s.220

prägel. Här menar man på att kristendomen kunde utgöra den största delen av undervisningen men att den skulle vara fri från de kristna dogmerna.⁶⁹

En annan socialdemokrat som arbetade mot den ortodoxa kristendomsundervisning som bedrevs var Kata Dalström som menade på att denna undervisning stred mot vetenskapen och hon använde sig även av ett klasskampargument. Vid socialdemokraternas partikongress 1905 yrkade Rydén för ”en religiöst konfessionslös undervisning inom alla stadier av statsunderstödda skolor”.⁷⁰

Harald Hallén socialdemokratisk talare och präst för vad Algotsson ser som en form av kritisk religionsundervisning där Hallén funderade kring huruvida lärarna i folkskolan var kompetenta nog att utan några direktiv framställa det religiösa innehållet och dess sanningar till barnen? Enligt Hallén var inte den viktigaste frågan huruvida katekesen användes eller ej det viktigaste handlade snarare om ”att det historiska sanningskravet starkt får hävdas i fråga om lärostoffet”. I tidningen Social-Demokraten skrev kulturskribenten Erik Hedén där han önskade en kritisk religionsundervisning och menade på att man från socialdemokratiskt håll skulle vända sig emot uppfattningen att en bibelkritisk kristendomsundervisning skulle kränka de ”gammelortodoxa” och de frireligiösa religionsfrihet.⁷¹

4.4 Den liberalteologiska linjen

K G Algotsson beskriver hur den historiska bibelforskningen och den liberala teologin vinner allt mer mark i Sverige under 1900-talets första årtionde till följd av flera teologer blev påverkade av de nya teologiska strömningarna och att dessa teologer utnämndes till professorer. Brohed beskriver hur den liberala teologins syn ville överbrygga klyftan mellan klassisk kristendom och kritisk vetenskap så de kunde samverka och fungera i ett modernt kristet samhällsliv.⁷² Sven Lönborg var rektor för reformläroverket Göteborgs högre samskola och han ville sätta en liberalteologisk prägel på religionsundervisningen i landet. Lönborg ansåg att en kritisk och etisk religionsundervisning var att föredra, detta genom att plocka bort myterna och legenderna i undervisningen och enbart fokusera på det etiska stoffet i form av bergspredikan.⁷³ Lönborg fokuserade även på aspekten kring religionsfrihet för såväl föräldrar som för barn. Lönborg menade på att det var lättare för olika religiösa grupper att acceptera en religionsundervisning som var baserat på bergspredikan i form av en etisk kristendomsundervisning, ett argument som Algotsson menar på att de flesta anhängarna av den etiska kristendomsundervisningen stod bakom.⁷⁴ Den liberala teologins allt större utrymme leder även till att pressorganet Kristendomen och vår tid bildas år 1906. Tegborg beskriver hur detta sker med en dubbel målsättning i form av att dels frigöra kristendomens trosinnehåll från 1600-talets kulturformer och dels gå i strid mot den kristendomsfientliga naturvetarnas anspråk.⁷⁵

Den liberalteologiska linjen som hade framförallt hade skapats av ett antal tyska teologer kan enligt Algotsson förklaras utifrån tre sammanfattande punkter. Den första punkten bestod av

---

⁶⁹ Ibid, s.219

⁷⁰ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 122

⁷¹ Ibid, s.155

⁷² Brohed, *Sveriges kyrkohistoria- religionsfrihetens och ekumenikens tid*, s.19

⁷³ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 121

⁷⁴ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.73

⁷⁵ Tegborg, *Folkskolans sekularisering 1896-1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*, s. 322

att kristendomen skulle förstås utifrån en historisk kontext eftersom forskningen hade visat att mycket av dogmerna och kyrkoläran bestod av en snedvriden syn av Jesu evangelium. Den andra punkten grundade sig i att kristendomen skulle förstås utifrån ett personligt plan, med detta menades personlighetens frigörelse och upprättande. Man ville föra frihetens talan mot kyrkoläran som ansågs vara ett förtryck. Den tredje punkten var att kristendomen skulle förstås utifrån dess etiska aspekter, där man lyfte fram kristendomens höga och rena moral där man gärna talade om ”det etiska beviset för kristendomens sanning”.⁷⁶

Algotsson redogör för hur man i folkskollärarkretsar såg på ett liberalteologiskt inflytande i kristendomsundervisningen. Redan vid 1903 hade Sveriges allmänna folkskollärareförenings centralstyrelse tagit ställning till klagomål angående kristendomsundervisningen och hur man i skolan framställde gudomliga sanningar som stred mot samtidens sanningsmedvetande eller erkända naturläror. Centralstyrelsen framhöll att kristendomsundervisningens reformering i första hand borde inriktas på en förändring av kyrkoläran vilket gjorde att ämnets reformering förflyttades från pedagogikens område till det teologiska området. Denna förflyttning av problematiken angående kristendomsämnet kom att avvisas med bestämdhet då man ansåg att ”Det lika lite kunde vara lärarnas sak att avgöra vad som var kristen lära, som det ankom på dem att fastslå historiska eller naturvetenskapliga fakta”.⁷⁷ Sverige Allmänna Folkskollärareförening (SAF) ville betrakta ämnet utifrån en pedagogisk synvinkel och kämpa för en pedagogisk reformering men vad samtidigt inte angelägna att gå i bräschen för en liberalteologisk ståndpunkt.⁷⁸

Vid kyrkomötet 1910 fanns en liten grupp av teologer som uteslutande var universitetsteologier som försvarade den liberala teologin, den aktör som drev den liberalteologiska linjen allra tydligast var Magnus Pfannenstill, etiker vid Lunds universitet. Algotsson menar på att Pfannenstill i likhet med många andra liberalteologer hade svårt att ge ett tydligt svar angående hur skolan skulle ställa sig till spørsmålet om olika religiösa utsagors sanning. I detta avseende anser Algotsson att Pfannenstill slingrar sig undan detta genom att tala om vad som är centralt och vad som är av mindre värde något som även det kan ses som ett ställningstagande. I kyrkomötesdebatten 1910 angående en ny lärobok istället för 1878 års katekesutveckling menade Pfannenstill att Luthers lilla katekes kunde förbli det bärande underlaget för kristendomsundervisningen, Algotsson menar att detta kan ses som en relativt ortodox syn på undervisningen men frågan var hur Pfannenstill ansåg att katekesen skulle användas.⁷⁹

En annan liberalteolog som var framstående i arbetet kring en reformering av folkskolans religionsundervisning var Samuel Fries som i sitt program talade om en kristendomsundervisning utan konfessionell karaktär och som istället skulle inneha en religionshistorisk prägel och vara historiskt objektiv. När ett förslag för en objektiv och historisk religionsundervisning kom på förslag i riksdagen 1911 var Fries av åsikten att undervisningen i en viss form borde vara ”konfessionellt bestämd” och ta ställning till frågor angående kristendomen och protestantismen. Fries hade med bakgrund av en studieresa till Holland som gjordes år 1904 med syftet att se hur religionsundervisningen bedrevs. I Holland hade religionsundervisningen avskaffats vid mitten av 1800-talet, till följd av detta samlade Fries argument för att staten skulle

---

⁷⁶ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.59

⁷⁷ *Ibid.*, s.116

⁷⁸ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 116-117

⁷⁹ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.113-115

förmedla en religionsundervisning som var obligatorisk då han ansåg att Holland var på en låg nivå kunskapsmässigt angående religion och syftade därmed på någon form av bildningsargument för att behålla en obligatorisk religionsundervisning i den svenska folkskolan.⁸⁰

Tidskriften *Kristendomen och vår tid* som var en liberalteologisk tidskrift kommenterade riksdagsmotionerna från 1918 där professor Pfannenstill skrev en artikel där han förkunnade att han inte ville se en religionsundervisning baserad på neutralitet utan hänvisade snarare till samma pedagogiska argument som Berg i den mening att en sådan undervisning kunde bli ”torr”, ”opersonlig” och ”onaturlig”.⁸¹ Pfannenstill önskade en förändring i kristendomsundervisningen så att den ”helt enkelt återge den teologiska vetenskapens resultat”. Pfannenstill förordade enligt Algotsson vad som kan betraktas som en form av kritisk religionsundervisning som rent konkret är svår att ge exempel på enligt Algotsson. Vidare för Pfannenstill argument som enligt Algotsson är typiska för de liberalteologiska att framhäva i form av en etisk kristendomsundervisning. Det ska dock sägas att han vänder sig emot de som vill ha en kristendomsundervisning med utgångspunkt i de etiska frågorna. Pfannenstill menade att en undervisning i enbart etik skulle isolera det sedliga livet från dess egentliga kraftkällor.⁸²

4.5 Den frikyrkliga linjen

Den frikyrkliga opinionen tog också ställning i debatten kring folkskolans kristendomsundervisning, framförallt var det baptisterna och Svenska Missionsförbundet som tog det största utrymmet av väckelserörelserna. Den gemensamma utgångspunkten för den frikyrkliga opinionen var att den skulle inspirera och bidra till att ge eleverna en kristen tro. För att detta skulle kunna vara möjligt ansåg man att undervisningen borde ske utifrån bibeln och inte utifrån Luthers lilla katekes.⁸³ Man ansåg att om bibeln inte var den centrala punkten i undervisningen så kunde inte undervisningen uppnå sitt syfte med motiveringen ”Ty vad är väl detta mål, om ej att föra lärjungen in i Guds eget ord och göra honom förtrogen med detsamma”.⁸⁴ En annan viktig aspekt av kristendomsundervisningen enligt den frikyrkliga opinionen var att folkskolan inte skulle ge undervisning i kristendom som stred mot föräldrarnas religiösa uppfattning. P.P. Waldenström riktade kraftig kritik mot undervisningen i katekes och redogjorde för sina tankar i en skrivelse år 1900 till ecklesiastikministern. Tankarna grundade sig i att det första steget för en tillfredställande kristendomsundervisning var att Luthers lilla katekes försvann från läroplanen, argumenten för detta grundade sig dels i att Waldenström ansåg att katekesen var opedagogisk som läromedel vars innehåll var ”ytterst ofullständig och oklart”. Men den kanske allra största faran för kristendomsundervisningen var den bibelkritiska rationalismen om denna fick fäste i folkskolan skulle den kunna förstöra den tro som barnen tagit med sig från hemmet.⁸⁵

Vid riksdagen 1903 lämnade Jakob Byström, en av baptistsamfundets ledare, in en motion där han menade att de olika kristna samfunden hade föga meningsskiljaktigheter angående de tre första huvudstyckena i katekesen som handlade om tio Guds bud, trosbekännelsen och Herrens bön. Meningarna gick dock isär angående sakramentsläran, därför belyste Byström

---

⁸⁰ Ibid, s.127-129

⁸¹ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 207

⁸² Ibid, s. 208-209

⁸³ Moberger *Kyrkohistorisk årsskrift*, 1961 s. 162

⁸⁴ Moberger *Kyrkohistorisk årsskrift*, 1961 s. 162

⁸⁵ Moberger, *Kyrkohistorisk årsskrift*, s.162-163

faktumet att vissa barn i folkskolan ges en undervisning som strider mot den religiösa uppfattningen i hemmet. En aspekt som Byström menade på kunde göra att föräldrarna tvekade på att skicka sina barn till folkskolan. Byström hade ett förslag att katekesundervisningen skulle bort från folkskolan eller åtminstone flytta katekesens fjärde och femte huvudstycken från läroplanen till konfirmationsundervisningen.⁸⁶

Med bakgrund till dessa faktorer fanns det delar ur den frikyrkliga opinionen som önskade att troende föräldrar kunde befria sina barn från folkskolans kristendomsundervisning. I en petition från 1906 skriven av Svenska Missionsförbundet till Kungl. Maj:t varnade man för den bibelkritiska forskningen som kunde leda till en destruktiv kristendomsundervisning för barnen. Enligt de frikyrkliga fanns det en utväg för kristendomsundervisningen och de var att den skulle innehålla den kristna allmanningen och helt utelämna de dogmatiska inslagen i undervisningen. Svenska Morgon-Bladet skrev år 1905 om religionsundervisningen där man menade att ”Det enda sättet att tillfredsställande ordna religionsundervisningen är från de troendes sida sett att göra den konfessionslös. Därigenom komma alla folkskolans barn erhålla dylik undervisning utan att något visst samfunds bekännelse påtvingas dem”⁸⁷ Man menade att den konfessionslösa undervisningen kunde vara antingen biblisk eller även ge kännedom om de kristna troskränningar som fanns utan att framställa någon som mer legitim än någon annan, en uppfattning om konfessionslös undervisning som låg nära den undervisning som Fridtjuv Berg argumenterade för. Jacob Byström redogjorde i andra kammaren 1911 för att han kunde tänka sig ett program som grundar sig i obligatorisk religionsundervisning och en i viss mån frivillig religionsundervisning, denna syn på religionsundervisning menar Moberger står mycket nära den syn på ämnet som Fries önskade se. Moberger belyser hur de frikyrkligas önskemål om kristendomsämnet förändring gjorde att man vid olika tillfällen kunde alliera sig med olika delar av opinionen. Den fara som man ansåg att de nya teologiska strömningarna kunde orsaka ämnet var en oro man delade med den kyrkligt konservativa opinionen något som gjorde att dessa opinioner kunde enas i kravet om en bibelenlig kristendomsundervisning i skolorna.⁸⁸

4.6 Den kyrkligt konservativa linjen

Den kyrkligt konservativa linjen var vid sekelskiftet inriktad på att bevara och behålla det förhållande som varit mellan kyrkan och folkskolan, något som även skulle spegla av sig på kristendomsundervisningen som skulle vara en del av kyrkans undervisning. Gottfrid Billing tog i ett herdebrev till lundastiftet år 1898 upp sin ståndpunkt angående folkskolan och menade att ”folkskolan är ej ämnad att vara endast kyrkans tjänarinna utan hon har en allmännare uppgift, men visst är att hon också är kallad till att vara en uppfostrarinna till kyrklighet”.⁸⁹ I en debatt i andra kammaren 1908 menade prostén Hazén att folkskolan har ett dubbelt syfte i form av att dels skulle den vara kyrkans kristendomsskola och dels vara statens medborgarskola. Svensk kyrkotidning hade en kyrkligt konservativ ställning och skrev 1911 om att kyrkan borde arbeta ”för att i lagstiftningen hävda, att folkskollärarkårens uppgift ej är att meddela en encyklopedisk kunskap åt sina lärjungar utan att ge dem en kristlig och kyrklig

---

⁸⁶ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s.127

⁸⁷ Moberger, *Kyrkohistorisk årsskrift*, s 164

⁸⁸ Moberger, *Kyrkohistorisk årsskrift*, s. 163-164

⁸⁹ *Ibid*, s.157

uppfostran”.⁹⁰ Den kyrkligt konservativa opinionen kom att vara särskilt på sin vakt gällande folkskolans utveckling gentemot en större självständighet och såg med stor skepsis på nya organ som skapades utanför den kyrkliga sfären för att ersätta delar av kyrkans gamla arbetsområden.⁹¹

Vid kyrkomötet 1908 diskuterade man i samband med att folkskoleöverstyrelsen skulle inrättas vikten av att vilka förändringar som än skulle ske i folkskolans kristendomsundervisning så var det nödvändigt att den stod under pastorns översikt. Från kyrkligt håll ansågs denna uppsikt vara av stor betydelse då den utgjorde en viktig del av den religionsvård som tillkommer med prästens ämbete och var en förutsättning för att konfirmationsundervisningen skulle kunna knyta an till kristendomsundervisningen som bedrevs i folkskolan.⁹² Västerås stifts prästerskap förkunnade i en skrivelse till Kungl. Maj:t år 1912 med nödvändiga ståndpunkter för hur kristendomsundervisningen skulle utformas, ”för att kyrkan må bibehållas vid ledningen av kristendomsundervisningen och den religiösa uppfostran och för att de, som meddela denna undervisning och fostran, i denna sin ställning må förbli kyrkans organ”.⁹³ Moberger menar på att en annan viktig punkt för den kyrkligt konservativa opinionen angående hur man skulle bevara sambandet mellan kyrkans undervisning och folkskolans undervisning låg i läroboksfrågan. Från kyrkligt konservativt håll fanns ett stort intresse för att få inflytande över läroboken som skulle ersätta katekesutvecklingen från år 1878.⁹⁴ Vid 1908, 1909 och 1910 års kyrkomöten diskuterades frågan om kristendomsundervisningen och en åtgärd man gjorde var att begära en ny lärobok så att kyrkomötet hade kontrollen i läroboksfrågan.⁹⁵

Även vid läroverken skedde förändringar som kom att uppröra den kyrkligt konservativa opinionen. I riksdagen 1904 presenterades en läroverksreform med ett förslag på en centralstyrelse för läroverken.⁹⁶ Läroverksutskottet föreslog enbart mindre förändringar i propositionen och var inne på samma linje angående förslaget om en överstyrelse.⁹⁷ Gottfrid Billing var en aktör som var starkt emot detta förslag och hade några sakliga punkter angående förslaget som han ansåg var särskilt svaga i form av att han ansåg att det var en onödig utgift för staten. Billing ansåg även att styrelsens sammansättning var olämplig och slutligen ansåg han att det enbart skulle leda till massa byråkratiskt arbete som var onödigt när man hade en eforus och en rektor som skötte uppgifterna på ett smidigt vis.⁹⁸ Thelin beskriver hur beslutet kring att inrätta en läroverksöverstyrelse var en förutsättning för att bryta den gamla förbindelsen mellan skolan och läroverken.⁹⁹

Läroverksöverstyrelsen skulle träda i kraft från och med 1905, instruktionerna för överstyrelsen utfärdades på hösten 1904 där överstyrelsen skulle ha ett överinseende över de allmänna läroverken där man hade befogenhet att tillsätta och avskeda rektorer och lärare utan eforus inflytande. Eforus blev dock inte lämnad utan uppgifter men Thelin beskriver hur skolöverstyrelsen fick de betydelsefulla uppgifterna. Dessa händelser och beslut leder till kyrklig oro och

---

⁹⁰ Ibid, s.158

⁹¹ Ibid, s.157–158

⁹² Ibid, s.158

⁹³ Ibid, s.158

⁹⁴ Ibid, s.159

⁹⁵ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.123

⁹⁶ Thelin, *Exit eforus: läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen*, s. 94

⁹⁷ Ibid,s.99

⁹⁸ Ibid, s.101-102

⁹⁹ Ibid, s.107

aktivitet, biskopen Nils Lövgren förordar 1904 att det är av yttersta vikt att eforus har kvar tillsynen över läromedel samt över läroverkens religiöst-sedliga fostran.¹⁰⁰ Thelin redogör även för biskoparnas reaktion på dessa händelser i form av en petition från 1906 att biskoparnas utgångspunkt är föreställningen om kyrkan som folkkyrka och så länge som kyrkan var svenska folkets kyrka bör dess band med skolan finnas kvar. Särskilt viktigt var frågan angående kristendomsämnet där man vände sig emot stadgan som inte gav några konkreta uppgifter på hur eforus uppsikt över kristendomsundervisningen skulle utövas.¹⁰¹ Från läroverkens perspektiv såg man petitionen som ett tillfälle att befästa och slå vakt om denna frihet från den kyrkliga dominansen som tidigare hade präglat läroverken men som minskat till följd av den mer sekulära överstyrelsen för läroverken.¹⁰² Läroverksöverstyrelsens svar på biskopspetitionen betonade en enhetlighet mellan ämnena och menade att ”skall nu kristendomen, vilket överstyrelsen önskar, finnas kvar som ämne i läroverken måste undervisningen anordnas på ett sätt, som ställer ämnet i förbindelse med öfriga läroämnena och därmed äfven undervisningen i sin helhet”¹⁰³. Med detta som grund och utgångspunkt menade man på att det därmed inte gick att lägga bestämmanderätten över läroböcker och dylikt på några andra än de som fattar beslut om de övriga ämnena.¹⁰⁴

Ett annat uttryck för oro kring situationen i den kyrkligt konservativa opinionen var den masspetition som startades 1907 med syfte för att folkskolans kristendomsundervisning skulle stämma överens med den evangeliskt-lutherska läran. Petitionen samlade omkring 315 000 underskrifter och fick stöd från bland annat Allmänna Svenska Prästföreningen.¹⁰⁵

4.7 Debatten angående Luthers lilla katekes

Vid kyrkomötet 1903 begärdes en ny lärobok efter en motion av Fridtjuf Berg, enligt Berg skulle den nya läroboken vara bättre anpassad efter barnens mottaglighet och behov. Till följd av detta lät Kungl. Maj:t inhämta kyrkomötets uttalande angående katekesutvecklingen, huruvida den skulle förändras eller ersättas av en ny lärobok. Folkskolans Vänner hade i en skrivelse från 1903 begärt en förändring av katekesundervisningen framförallt lyftes pedagogiska och metodiska aspekter in i detta resonemang. Sveriges allmänna folkskollärareförening var av inställningen angående katekesfrågan att den behövdes en förändring då man ansåg att katekesen var för abstrakt och dogmatisk i sin karaktär vilket gjorde det svårt för läraren att lyfta fram kristendomens religiösa och etiska aspekter i undervisningen.¹⁰⁶

Vid kyrkomötets prästerliga avdelning diskuterades katekesfrågan där man ansåg att 1878 års katekesutveckling i huvudsak fortfarande var fullt användbar även om man erkände att det fanns vissa pedagogiska aspekter av den som gick att betrakta som brister. Vidare ansåg kyrkomötet att den kristna tros- och sedeläran borde kunna ges i uttryck på ett mer konkret sätt för att underlätta barnens mottaglighet för innehållet.¹⁰⁷ Under debatten vid kyrkomötet framkom det olika åsikter bland annat P. Waldenström ansåg att lilla katekesen inte skulle utgöra grundvalen för någon ny kateketisk lärobok och menade att ”För min enskilda del anser jag, att det första och nödvändigaste villkoret för att åstadkomma en god lärobok för

---

¹⁰⁰ Ibid, s 113-115

¹⁰¹ Ibid, s.170-172

¹⁰² Ibid, s.175

¹⁰³ Thelin, *Exit eforus: läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen*, s.191

¹⁰⁴ Ibid, s.191

¹⁰⁵ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.123

¹⁰⁶ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s.182–183

¹⁰⁷ Ibid, s.183

kristendomsundervisningen är, att Luthers lilla katekes avskaffas från läroplanen”.¹⁰⁸ Professor W. Rudin ville att man rakt av erkände Luthers lilla katekes religiösa storhet och ansåg att en blivande lärobok inte skulle vara en analys av katekesen, Rudin betonade vikten av katekesens karaktär om bekännelse och vittnesbörd. Professor Johansson betonade vikten av att grunden för kristendomsundervisningen borde vara bibeln då den är grunden för kristendomen och att katekesens roll i undervisningen borde vara att utgöra en sammanfattning för undervisningen. I rektor Lundgrens anförande belyser han hur det skett en förändring i hur man tänkte kring katekesen ”Min övertygelse är nu, att t.o.m. namnet katekes måste bortläggas”.¹⁰⁹

Enligt Salqvist visar detta på hur stark opinionen var mot katekesutanläsningen. Lundgren ansåg att de pedagogiska reformkraven var rimliga och att en anpassning efter barnens utveckling var nödvändig men han belyste även att läroboken måste vara i enlighet med kyrkas lära. Sammanfattat så framgår det enligt Salqvist att kyrkomötet var överens om att en ny lärobok kunde behövas och något som kyrkomötet beslutade efter omröstning. I kyrkomötets skrivelse till Kungl. Maj:t förklarade man att Luthers lilla katekes sett till innehåll och tankegång bör ligga till grund för undervisningen i kristendom och att en ny lärobok skulle fungera som ett komplement för att ge handledning i den kristna tros- och sedeläran.¹¹⁰

Ärkebiskop Nathan Söderblom tog ställning för katekesens ställning i skolans undervisning, dock, erkände han att mycket av den kritik som katekesen mottog i viss mån var befogad. När Söderblom lyfte fram dess förtjänster pekade han på dess historiska fördelar som katekesen hade jämfört med andra böcker, det var framförallt tre artiklar av dess innehåll som Söderblom lyfte fram i form av bönen Fader vår, trosbekännelsen och de tio budorden. Anledningen till att dessa urkunder var av stor betydelse var de var kristendomens ”mest hävdvunna och utbredda dokument” Vidare visade dessa dokument att kristendomen inte gick att betrakta som systematiskt utan en snarare en historisk uppenbarelsereligion. En annan aspekt som Söderblom belyser till katekesens fördel var att den var lämplig sett ur en systematisk översikt för de tre viktigaste momenten i kristendomskunskap i form av det praktiska, det teoretiska och det innerliga som ges uttryck i livet, tron och bönen. Algotsson menar på att Söderblom rent konkret önskade en lämplig lärobok, han höll med om att bibeln till viss del fyllde en funktion men att det krävdes en sammanfattande framställning av dess innehåll. Söderblom utgav 1919 en lärobok som han arbetat med en längre tid med titeln ”levnaden, tron och bönen” vars innehåll kretsar kring katekesens huvudstycken. Detta gjorde att om undervisningen skulle ha använts så hade det blivit en form av ortodox karaktär menar Algotsson.¹¹¹

Svensk läraretidning skrev om katekesfrågan och kristendomsundervisningen där man i enlighet med Sveriges Allmänna folkskollärareförening krävde reformer utifrån pedagogiska skäl snarare än teologiska skäl, Tidningen försvarade sig bestämt mot åsikten att de ville avskaffa undervisningen i tros och sedelära, man önskade dock att undervisningen och dess innebörd verkligen kunde uppfattas och tillämpas på livet något som ansåg vara en verklig tros och sedelära. Algotsson diskuterar hur Svensk läraretidning förändrar sin syn och hållning till Luthers lilla katekes, från att ha åsikten att katekesen kunde behålla sin plats i skolan som en del av den sammanfattande undervisningen till att enbart textorden till katekesen i form de tio

---

¹⁰⁸ Ibid, s.186

¹⁰⁹Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, , s.186

¹¹⁰ Ibid, s.186–187

¹¹¹ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.204-205

buden, trosbekännelsen, Fader vår samt instiftelseorden till dopet och nattvarden.¹¹² Karlstads-Tidningens liberala redaktör Mauritz Hellberg ansåg sig ha en annan uppfattning angående religionen jämfört med de som argumenterade för katekesen och de som lade stor vikt vid metafysiska dogmer och bekännelser. Hellberg ansåg att tyngdpunkten borde vara på sinnets riktning mot det gudomliga då han ansåg att religionen först och främst handlade om liv. Han ansåg att barnen skulle föras direkt till den kristna religionens källa. Bibeln gav barnen en konkret framställning om människors liv och deras gärningar på ett helt annat vis jämfört med Luthers lilla katekes.¹¹³

Algotsson belyser hur de liberala politikerna ställde sig till kristendomsundervisningen genom att redogöra för hur man positionerade sig i 1915 års riksdagsdebatt där man accepterade att den traditionella katekesundervisningen skulle försvinna ur folkskolan där katekesen inte längre skulle finnas med ens i den sammanfattande undervisningen för den kristna tron och sedeläran. Algotsson jämför den segrande reservationen med Sverige allmänna folkskolläraryöreningens ställningstagande 1909 då man krävde en ny undervisningsbok som skulle innehålla utvalda delar av bibeln sammanfattade i lilla katekesen. Algotsson menar på att tanken var att katekesen i detta sammanhang skulle fungera som en sammanfattning för den kristna tron och etiken och därmed fanns i ett tydligt konfessionellt perspektiv. Andra kammaren gick därmed ett steg längre än SAF¹¹⁴ i sina krav för en reformering av undervisningen, enligt reservationen skulle katekesen enbart finnas med i det kyrkohistoriska studiet. Från de frikyrkliga tidningarna Wecko-Posten och Svenska Morgonbladet varnade man för den liberala teologins intåg i skolan och menade på att denna form av teologi som angrepp själva kärnan i kristendomen något som inte borde påverka kristendomsundervisningen i folkskolan.¹¹⁵

4.8 Arbetet mot 1919 års undervisningsplan

Till följd av diskussioner kring det religiösa läget med olika teologiska ansatser och naturvetenskapens ökade utrymme så fanns ett behov av att ha en religionsundervisning i enlighet med sanningskravet.¹¹⁶ I riksdagen 1918 väcktes ett flertal motioner angående folkskolans religionsundervisning och Salqvist diskuterar om hur att man vid denna tidpunkt stod inför ett vägskäl angående vilken typ av religionsundervisning som skulle bedrivas i folkskolan. Salqvist tar upp fyra motioner från 1918 som han beskriver som olikartade i grunden men att dom på en punkt har en gemensam linje i form av att de tog ställning mot katekesundervisningen.¹¹⁷ I motionen av P.E. Sköld önskade man riksdagen besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning med syftet att ersätta den konfessionella religionsundervisningen med en konfessionslös religionsundervisning. Sköld motiverade motionen med åsikten att religionsundervisningen inte får kränka medborgarnas samveten och till följd av detta borde undervisningen snarare handla om att undervisa om religion snarare än i religion. Sahlqvist förklarar skillnaden mellan dessa genom att förklara undervisningen om religion som en faktisk kunskapsförmedling om religiösa föreställningar samtidigt som en undervisning i religion snarare handlar om att inpränta en viss religiös tro eller åskådning i elevernas medvetande.¹¹⁸

---

¹¹² Ibid, s.212

¹¹³ Ibid,s. 160-161

¹¹⁴ Sveriges allmänna folkskolläraryörening

¹¹⁵ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s.157-169

¹¹⁶ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s.140

¹¹⁷ Ibid, s.144–145

¹¹⁸ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s.145

Folkskolans vänner hade en annan ståndpunkt i frågan jämfört med Sveriges allmänna folkskollära förening man hävdade att kristendomsundervisningen skulle ge en fast och distinkt kunskapsbehållning. För att uppnå detta krävdes det att en lärobok hjälpte eleverna till en större förståelse, och därför ansåg man att en god lärobok behöves för undervisningen i katekes. Vidare riktade folkskolans vänner skarp kritik mot motionerna i 1918 års riksdag och man valde att benämna dessa förslag med uttryck som avkristning och slog fast att ”Det artar sig alltså till kulturkamp”.¹¹⁹ Folkskolans vänner hävdade att det var till följd av en stark antikristlig propaganda som bedrivits av framförallt den socialdemokratiska pressen som gjorde att kristendomsundervisningen var hotad. I riksdagen 1919 höll K.G Westman ett anförande där han krävde att en ”reformerad god katekesläsning” var den vägen som kristendomsundervisningen skulle ta. Algotsson belyser hur Westman framförde vid denna tidpunkt traditionella högertankegångar angående kristendomsämnet, han ansåg att det var nödvändigt att upprätthålla samhällets sedliga grundvalar något som även borde spegla undervisningen i statens skolor.¹²⁰

Salqvist menar på att det går att betrakta den första formen av undervisning som konfessionslös och ansågs vara religionsundervisningens konsekventa lösning om man skulle rädda ämnets plats som obligatoriskt men samtidigt inte hamna i konflikt med religionsfrihetsaspekten. Den andra motionen skrevs av Hansson och denne kritiserade katekesnämndens lärobok ”Vår kristna tro” dels sett till dess innehåll och ur den utformas.¹²¹ Hansson menade på att man av erfarenhet märkt att det varit svårt att arbeta med en lämplig katekesundervisning och menade att man snarare borde ha en form av moralundervisning som hade Jesu etik som grund. Andersson kritiserade i sin motion katekesen och katekesnämnden där han förordade en undervisning baserad på bibeln med argumenten att dess delvis enkla, levande och gripande framställning på ett lättare sätt kunde fånga de ungas intresse. Andersson menade dock på att ett urval ur bibeln kunde vara på sin plats till följd av den moderna bibelkritiken och olika delar av bibelns historiska och religiöst-etiska värde med syfte att få fram dessa för barnen mest lämpliga styckena. Kjellberg riktade i sin motion kritik mot den nuvarande kristendomsundervisningen och menade på att en reform behövdes och att riktningen i denna reform borde gå mot en konfessionslös och religionshistorisk undervisning. Kjellberg var även kritisk gentemot den kristna etiken i undervisningen då han ansåg att det blev ett för stort fokus på belöning och straff.¹²²

En motion som förelåg utfärdandet av 1919 års undervisningsplan tillkom i riksdagen 1919 en motion skriven av H.Hansson och Sten Berglund där motionen förordade till åtgärder för att helt avskaffa varje form av katekesundervisning och istället införa en för barnens ålder lämplig undervisning i sedelära. I motiveringen till motionen diskuteras även katekesens roll och de redogör för att ny katekes inte kommer att skapas till följd av man ville avskaffa alla former av undervisning i katekes. De var i detta fall främst den dogmatiska aspekten som framhölls gentemot katekesen där de menade på att det skulle kränka sanningsmedvetandet hos eleverna. Arbetarklassen lyfts fram som ett exempel där den beskrivs som varken religionsfientlig eller religionslös men om religionsundervisningen stod i strid med sanningen riskerade

---

¹¹⁹ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 213

¹²⁰ *Ibid*, s. 215

¹²¹ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s.145

¹²² *Ibid*, s.145-146

arbetarklassen att bli båda delarna av de och undervisningen borde därför vara etisk och bygga på Jesu etiska förkunnelse.¹²³

Salqvist belyser hur folkundervisningskommittén kom att spela en stor roll i arbetet kring 1919 års undervisningsplan och så även hur kristendomsämnet och dess undervisning skulle förändras. Kommittén lämnade ett förslag på hur kristendomsämnet kunde förändras i augusti 1914 där kommittén ansåg att kristendomsundervisningen inte bara skulle förmedla kunskaper utan att ämnet dessutom skulle främja elevernas religiösa och sedliga utveckling. Vidare skulle ämnet och undervisningen ha en fostrande karaktär. Kommittén ansåg att ämnet och undervisningens centrala punkt skulle vara Jesus, och denna undervisning skulle ske under de tidiga skolåren. Från och med tredje skolåret gav man som förslag att barnen på egen hand skulle läsa lämpliga bibeltexter med syftet att ge eleverna en levande bild av Jesus. Salqvist menar på att den genomgående principen och linjen i kommitténs förslag var att bibeln skulle vara grundvalen för undervisningen och kombinerades med pedagogiska och psykologiska aspekter. En aspekt värd att belysa angående kommitténs förslag var att man inte uteslöt katekesen helt ur undervisningen och hade som förslag att under det femte eller sjätte skolåret kunde den användas i undervisningen eftersom eleverna erhållit sig grundläggande kunskap och därmed lättare förstå katekesens innehåll.¹²⁴

Salqvist beskriver hur kommitténs yttranden och betänkanden tydde på att de hade en positiv ställning till att kristendomsundervisningen skulle finnas kvar som skolämne i folkskolan. Att kommittén arbetade för en radikal förändring av kristendomsundervisningen i folkskolan menar Salqvist är fel däremot ville kommittén förändra kristendomsundervisningen även om den fortfarande skulle vara konfessionell så skulle ett försök att pedagogisera ämnet ske. Gällande katekesundervisningen så ansåg kommittén att den inte nödvändigtvis behövde strykas ur kursplan men den skulle snarare fungera som ett komplement till den biblisk historiska kristendomsundervisningen.¹²⁵

1919 års undervisningsplan blev revolutionerande där de pedagogiska förändringarna var de allra tydligaste förändringarna. Katekesutvecklingen med dess systematik och invecklade, abstrakta definitioner var borttagna ur undervisningsplanen. Luthers lilla katekes behövde inte eleverna kunna utantill, istället var det bibelns konkreta och levande innehåll som blev grunden för undervisningen. Vidare skulle den sammanfattande undervisningen knyta an till bergspredikan vilket gjorde att ett av de viktigaste kursmomenten i kristendomsundervisningen blev etisk.¹²⁶ Detta går enligt Algotsson att betrakta som ett avskaffande av den statskyrkligt konfessionella kristendomsundervisningen och istället kan man betrakta det nya kristendomsämnet som en evangelisk-etisk kristendomsundervisning.¹²⁷

4.9 Reaktionerna på 1919 års undervisningsplan

Reaktionerna på 1919 års undervisningsplan var delade, den väckte ramaskri inom vissa delar av höger lägret bland annat skrev tidningen Nya Dagligt Allehanda en med rubricering om ”sjärlig upplösning” och ”Hr Värner Rydén’s ödesdigra arbete”. Vid 1920 års kyrkomöte väcktes en rad motioner angående kristendomsundervisningen. De biskopar som närvarade

---

¹²³ Salqvist, *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*, s. 152-153

¹²⁴ Ibid, s.156, 160-161

¹²⁵ Ibid, s. 171-172

¹²⁶ Algotsson, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, s. 226-227

¹²⁷ Ibid, s. 227

vid kyrkomötet gjorde enligt Algotsson en anmärkningsvärd aktion då man gemensamt presenterade en motion. I motionen redogjorde man för hur undervisningsplanen väckt ”djupa bekymmer runt omkring i vårt land” och att man hade kritik att framföra. De ansåg att den statskyrkligt konfessionella kristendomsundervisningen skulle kvarstå och angående Luthers lilla katekes skrev de att den var en del av den svenska folkkyrkan och man krävde att den lilla katekesen skulle inläras under skoltiden.¹²⁸ Reaktionerna från socialdemokratiskt håll var annorlunda, där talade man om hur man välkomnade den nya undervisningsplanen och att man kunde betrakta den som ett genombrott. En intressant grupp enligt Algotsson som försvarade undervisningsplanen var de socialdemokratiska prästerna där bland annat Ernst Klefbeck menade på att de var obegripligt att kalla en undervisning som gick ut på att introducera bibeln för barn för okristlig.¹²⁹ Denna kritiska inställning till undervisningsplanen som funnits från kyrklig håll bestod under 1920-talet och mynnade bland annat ut i en petition med 350 000 underskrifter. Petitionen krävde fyra veckotimmar, inlärande av Luthers lilla katekes samt en lärobok ”grundad på och i nära anslutning till Luthers lilla katekes” och tills man inte funnit en bättre lärobok så skulle man använda sig av 1878 års katekesutveckling.¹³⁰

---

¹²⁸ Ibid s. 228-231

¹²⁹ Ibid, s. 247-248

¹³⁰ Ibid, s. 259

5 Avslutande Diskussion

Syftet med denna undersökning var att undersöka kristendomsämnets uppkomst och debatten som fördes mellan olika opinioner i samhället och se hur dessa opinioner försöker påverka utformandet av det nya kristendomsämnet kopplat till katekesens roll i folkskolan och utformandet av 1919 års undervisningsplan. I denna del av uppsatsen kommer jag diskutera mina frågeställningar utifrån den tidigare forskningen som gjorts inom området.

5.1 Vad ville opinionerna åstadkomma av kristendomsämnet?

I undersökningen framkommer de olika opinionerna i form av den liberalteologiska, den kyrkligt konservativa, den frikyrkliga, den socialdemokratiska och Fridtjuv Bergs reformlinje. Dessa opinioner förespråkar alla att kristendomsämnet skulle vara obligatoriskt och en del av undervisningen i folkskolan. Det blir dock tydligt att de har olika åsikter och argument för hur kristendomsämnet skall reformeras. Detta gör att debatten kring utformandet av ämnet kristendomsundervisning tenderar att bli spretig i den mening att det används liknande argument från olika opinioner med syften som skiljer sig åt. Det går att skönja likheter mellan de olika opinionerna i hur detta nya kristendomsämne skulle utformas, en aspekt av detta är hur den kyrkligt konservativa opinionen går att betrakta som en ytterlighet i jämförelse med de andra opinionerna. Den kyrkligt konservativa opinionen önskade att behålla bandet mellan kyrkan och folkskolan i så hög utsträckning som det var möjligt.

Det är intressant att se hur den frikyrkliga opinionen positionerar sig i debatten kring kristendomsämnet, man ville att barnen skulle erhålla undervisning i kristen tro men att den skulle bygga på bibeln. Att undervisningen skulle ha bibeln som grund menade flera av opinionerna. Liberalteologerna förespråkade bergspredikans etiska aspekt som grund för kristendomsundervisningen i folkskolan, anledningen till detta grundade sig i att man dels ville plocka bort de svårbegripliga myterna ur undervisningen något som går att betrakta som en pedagogisk aspekt. Vidare ansåg man även ur ett religionsfrihetsperspektiv att bergspredikans etik är lättare att acceptera oavsett vilken religiös åsikt man hade. Även Fridtjuv Berg såg bibelns värde i kristendomsundervisningen och Berg pekade framförallt på de bibliska berättelserna dess pedagogiska fördelar jämfört med Luthers lilla katekes.

Religionsfrihetsargumentet behandlades på olika sätt av dessa opinioner, Fridtjuv Berg förordade att religionsfrihet skulle handla om barnens religionsfrihet snarare än föräldrarnas religionsfrihet. Barnen skulle inte inpräntas med trossatser mot dess vilja. På detta vis skiljer sig religionsfrihetsargumentet en aning gentemot de frikyrkliga och liberalteologiska som fokuserar på föräldrarnas religionsfrihet även om de liberalteologiska i viss mån även belyser barnens religionsfrihet. Aspekten av föräldrarnas religionsfrihet handlade främst om att föräldrarna skulle kunna lita på religionsundervisningen i skolan. Kopplat till detta fanns det förespråkare från den frikyrkliga opinionen som menade på att föräldrarna skulle ha rätten att ta bort sina barn från skolans kristendomsundervisning om den inte reformerades i önskad riktning. Erik Hedén från socialdemokratiskt håll gick emot tanken om att en bibelkritisk religionsundervisning skulle påverka religionsfriheten hos de frikyrkliga och kyrkligt konservativa. Det är intressant att se hur religionsfriheten används som argument för flera av opinionerna med att det finns olika syften med argumentet för att ordna ett kristendomsämne som man önskar för egen del. Vidare så argumenterade den socialdemokratiska opinionen för en konfessionslös och kritisk religionsundervisning i den mening att den skulle vara neutral. Konfessionslös religionsundervisning är ett intressant begrepp i den mening att den delade opinionen som arbetade mot en fortsatt kyrklig kontroll av kristendomsämnet. Även om socialdemokraterna argumenterade för en konfessionslös kristendomsundervisning så framkommer det inte hur en sådan undervisning skall utföras. Däremot framkommer det från socialdemokratiskt håll att man inte

vill ta bort ämnet från statens skolor som man gjorde i Frankrike, vilket var en syn som man delade med den liberalteologiska opinionen. De frikyrkliga, liberalteologiska och Fridtjuv Berg är alla av åsikten att bibeln skulle fungera utmärkt som grundval för kristendomsundervisningen men skulle en undervisning baserad på bibeln gå att betrakta som konfessionslös i den mening som den socialdemokratiska opinionen önskade? Liberalteologen Samuel Fries var av åsikten att undervisningen var tvungen att till viss del vara konfessionellt bestämd. Just den teologiska aspekten av katekesen var något som de frikyrkliga tidskrifterna varnade man för liberalteologins allt starkare inflytande över teologin i landet inte skulle få något fäste i skolans kristendomsundervisning. Det är intressant att se hur delar av opinionerna i vissa avseenden var överens angående exempelvis katekesundervisningen för att sedan oense angående den liberala teologins inflytande på folkskolan.

5.2 Katekesdebatten

Om de olika opinionerna hade olika syn på olika delar kristendomsämnet så var katekesdebatten mer ordnad i form av en sida som var emot katekesen som går att koppla tillbaka till den liberalteologiska, den frikyrkliga, Fridtjuv Berg och den socialdemokratiska opinionen. Opinionsen som förordade ett bevarande av katekesundervisningen var den kyrkligt konservativa opinionen. Sveriges allmänna folkskollärareförening var alltså av åsikten att Luthers lilla katekes var för abstrakt och dogmatisk för att vara en lämplig lärobok i kristendomskunskap. Detta påstående fick stöd vid 1903 års kyrkomöte till följd av en motion av Fridtjuv Berg, som likt Sveriges allmänna folkskollärareförening pekade på hur olämplig katekesens innehåll var ur en pedagogisk synvinkel. Samma år hade även folkskolans vänner i en skrivelse förkunnat hur man önskade en förändring i katekesundervisningen som även denna gång baserades på pedagogiska och metodiska aspekter. Vid tidigt 1900-tal går det att se hur en allt starkare opinion enas i att det finns pedagogiska brister i katekesen och att den därmed inte borde utgöra grundvalen för kristendomsundervisningen i folkskolan. Ett annat pedagogiskt argument mot kristendomsundervisningen var att göra den kristna tron mer mottaglig för eleverna.

Kritiken gentemot katekesen fanns inte enbart utifrån ett pedagogiskt perspektiv det fanns även en teologisk aspekt på kritiken och motståndet gentemot katekesen. Mauritz Hellberg lyfter ett sådant exempel då denne menar på de som försvarade katekesen la för mycket tid på metafysiska dogmer och bekännelser och att man istället skulle ha en lärobok som riktade sig mot de gudomliga eftersom religion i hans mening handlade om liv. Många av de som kritiserat och gjort motstånd mot katekesundervisningen föredrog att bibeln skall vara det underliggande läromedlet i kristendomskunskapen något som flera av de opinioner som undersöktes förordade. När prästmötet diskuterade angående den debatterade katekesfrågan landade man i att katekesutvecklingen från år 1878 fortfarande var tillämplig även om de medger att det fanns pedagogiska brister i den. Ärkebiskop Söderblom tog även han ställning för katekesen men förstod även kritiken mot den i undervisningssammanhang på ett liknande sätt som framkommit vid prästmötet. Här går det att se en linje i hur man från den katekesvänliga opinionen medger att det finns aspekter av katekesen som inte är optimala för undervisningen samtidigt som man belyser dess historiska fördel och närhet till urkunderna som en positiv sida av katekesen. Professor Rudin ger i undersökningen ett mer stridande intryck då han menar på man borde erkänna katekesens religiösa storhet, detta går att betrakta som den allra mest konservativa delen av den kyrkligt konservativa opinionen som studerades.

Även om debatten var tydligt i den mening att en sida förespråkade katekesen samtidigt som en annan sida ville att den skulle försvinna ur folkskolan så går det att se del som ansåg att katekesen kunde finnas kvar som en del av den sammanfattande undervisningen för den kristna tron och sedeläran en utveckling som stämmer överens med beslutet vid 1909 års kyrkomöte.

Söderblom är även han inne denna linje att man behövde en lämplig lärobok vid sidan av bibeln, detta blir tydligt i den lärobok han själv utgav 1919 vars innehåll kretsade kring katekesens huvudstycken.

5.3 Utformandet av 1919 års undervisningsplan kopplat till opinionerna och debatten kring katekesen

De olika opinionernas ståndpunkter och ställningstaganden angående folkskolans kristendomsämne tillsammans med debatten angående Luthers lilla katekes vara eller icke vara i den svenska folkskolan leder slutligen fram till att 1919 års undervisningsplan tas i bruk. Salqvist redogör för hur dessa olika diskussioner kring det religiösa och teologiska läget i Sverige ledde till att ett flertal motioner kring kristendomsämnet och religionsundervisningen i folkskolan kom att diskuteras i riksdagen under 1918. P.E Skölds motion som syftade till att införa en konfessionslös kristendomsundervisning med syftet att undervisa om religion snarare än i religion. Detta förslag på kristendomsundervisning går att koppla till den form av kristendoms-kunskap som den socialdemokratiska opinionen debatterade för under 1900 talets första årtionde. Värner Rydén hade argumenterat för en konfessionslös kristendomsundervisning och önskade en mer demokratisk prägel på folkskolan. Algotsson menar på att man kan betrakta detta som en neutral form av religionsundervisning som inte tog ställning för någon religiös åskådning men som gav eleverna kunskap i religiösa frågor. Folkskolans vänner ställde sig kritiska till många av de motioner angående kristendomsämnet 1918 då man menade att dessa var tecken på en avkristning som hängde ihop med hur den socialdemokratiska pressen skrivit om kristendomsundervisningen.

K. G Westmans anförande i riksdagen 1919 där han ansåg att vägen fram för kristendomsämnet var en reformerad katekesläsning är en åsikt som går att koppla till de som ansåg att katekesen kunde finnas kvar men att det krävdes en utveckling av hur man arbetade med den. Kring arbetet kring 1919 års undervisningsplan blir detta en allt vanligare utgångspunkt för de som ville behålla katekesen i kristendomsundervisningen. I riksdagen fortsatte arbetet mot 1919 års undervisningsplan och undersökningen visar tydligt att en kristendomsundervisning som bygger på bibelns ord blev en allt mer trolig utgång av debatten och motionerna i riksdagen. Det diskuterades bland annat om hur svårt det var att göra en lämplig katekesundervisning samtidigt som bibelns innehåll lyftes fram som levande, enklare och mer begripligt för ungdomar argument som funnits med tidigare i flera av opinionernas argument för bibelns plats i kristendomsundervisningen. När folkundervisningskommittén arbetade fram undervisningsplanen kom de pedagogiska och psykologiska aspekter framkommit i undersökningen fick ett stort genomslag. En annan aspekt som blev viktig för kristendomsämnet var att det skulle ha en fostrande karaktär där Jesu liv och gärning samt bergspredikan var delar av bibeln som ansågs passande för en sådan form av kristendomsundervisning.

Undervisningsplanen uppfyllde inte någon av den kyrkligt konservativa opinionens önskningar i form av att Luthers lilla katekes skulle inneha sin ställning och att en auktoriserad lärobok i den kristna tros och sedeläran skulle inrättas. I reaktionerna på 1919 års undervisningsplan kunde man se ett tydligt missnöje från kyrkligt konservativa opinionen som togs i uttryck i form av en rad motioner vid kyrkomötet där man förkunnade sin oro för vilken riktning kristendomsundervisningen nu skulle ha och belyste vikten av att återgå till den statskyrkligt konfessionella undervisningen. Den petition som kom att skrivas under 1920-talet där man från kyrkligt konservativt håll kräver en återgång till undervisningen i katekes samt en lärobok

som är utarbetad med koppling till Luthers lilla katekes visar på ett tydligt missnöje gentemot 1919 års undervisningsplan och deras visioner för kristendomsämnet.

Det är däremot troligt att anta att den frikyrkliga opinionen var mer nöjd med utformandet av undervisningsplanen då man förordat en kristendomskunskap byggd på bibeln i närhet av Jesus. Från den socialdemokratiska opinionen var uppfattningen angående undervisningsplanen delad eftersom vissa hade förespråkat en konfessionslös undervisning dessa fick nöja sig med att katekesen ströks ur undervisningsplanen. En del som den socialdemokratiska opinionen kunde glädja sig var att det blev en form av etisk kristendomskunskap något de förordat utifrån en demokratisk aspekt av att fostra medborgare. Den opinion som byggde på Fridtjuv Bergs reformidéer för folkskolans kristendomsundervisning var rimligtvis nöjd med 1919 års undervisningsplan då den pedagogiska aspekten av ämnets reformering hela tiden varit den allra viktigaste delen för denna opinion infriades i form av en undervisning baserad på bibeln ansågs mer mottaglig för eleverna. Den liberalteologiska opinionen var kritisk till katekesundervisningen och till följd av den försvann ur undervisningsplanen så var det en aspekt de kunde glädja sig åt i sin vision över ämnet. Vidare kunde de glädjas åt att kristendomsundervisningen fick en mer etisk inriktning i form av att den sammanfattande undervisningen skulle utgå ifrån bergspredikan. Däremot blev man inte av med legenderna och myterna ur undervisningen något som man hade önskat till följd av man ansåg att man borde fokusera på det etiska stoffet. Vidare blev det inte heller någon form av kritisk religionsundervisning som önskades från den liberalteologiska opinionen.

5.4 De didaktiska frågorna utifrån de olika opinionernas visioner

De didaktiska frågorna vad, hur och varför framkommer i de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet. Opinionsen som backade Fridtjuv Bergs tankar och idéer kring kristendomsämnet ville utifrån den didaktiska vad-frågan ha en kristendomsundervisning som byggdes på bibelns konkreta och levande berättelser samt dess etiska aspekter. Angående hur-frågan så ansåg denna opinion främst argument för att undervisningen skulle ske på ett pedagogiskt vis, vidare fokuserade man främst på hur den inte skulle gå till i form av katekesläsning och memorering av dess innehåll. Man angrepp varför-frågan utifrån en målsättning att framhäva barnens linje i form av dels utifrån sociala aspekter som psykologiska i form av att barnen skulle utveckla en livsåskådning och pedagogiska aspekter.

I den socialdemokratiska opinionen går det att tolka vad-frågan utifrån en önskan att kristendomsämnet skulle bli icke konfessionellt och vara ett demokratiskt ämne som skulle passa alla barn oavsett vilken tro man hade. Värner Rydén förordade en neutral kristendomsundervisning, vidare var den kritiska religionsundervisningen uppskattad i den socialdemokratiska opinionen. Hur-frågan för den nya kristendomsundervisningen skulle gestalta sig enligt den socialdemokratiska opinionen var med en tydlig demokratisk inriktning på undervisningen, Harald Hallén belyser även aspekten kring lärarnas förmågor och kunskaper i hur man förmedlade och lärde ut de religiösa innehållet. Varför-frågan handlade för socialdemokraterna om att ha en kristendomskunskap var av demokratiska orsaker i form av tanken kring folkskolan som bottenkola så krävdes en religionsundervisning för alla. Kata Dahlström menade på att en konfessionell kristendomsundervisning stred mot vetenskapens framsteg och därför borde en icke konfessionell kristendomsundervisning införas med anpassning till hur samhället utvecklades.

Den liberalteologiska opinionen byggde sitt innehåll kring vad-frågan i kristendomsundervisningen kring en vision om att undervisningen skulle innehålla en kritisk och etisk

kristendomsundervisning utan legenderna och myterna. Den didaktiska hur frågan kom från liberalteologiskt håll att handla om att förändra ämnets kyrkolära vilket gjorde att man snarare ville se en teologisk förändring istället för en pedagogisk förändring i ämnets utformning. Det fanns dock en otydlighet i den liberalteologiska opinionen angående hur-frågan skulle ställa sig till det religiösa innehållet. Däremot är liberalteologen Samuel Fries tämligen övertygad till varför-frågan kopplat till att man bör bedriva kristendoms-kunskap i folkskolan till följd av ett studiebesök i Holland där man skiljt religionsundervisning från statens skola. Följden av detta enligt Fries var att kunskapsnivån kring religiösa frågor blev låg i Holland och utifrån ett bildningsargument menade han att kristendoms-kunskapen skulle bestå och vara obligatorisk i folkskolan.

Den frikyrkliga opinionen ansåg enligt vad-frågan att undervisningen skulle syfta till att inspirera barnen till kristen tro med hjälp av bibelns berättelser. Därmed går det att argumentera för att den frikyrkliga opinionen ville ha en biblisk kristendoms-kunskap. Hur-frågan kopplad till hur undervisningen skulle genomföras var med tydlighet mot de pedagogiska fördelarna man ansåg att bibeln hade gentemot Luthers lilla katekes. Man hävdade att bibelns innehåll kunde föra barnen närmare Jesus samtidigt som Luthers lilla katekes var ett läromedel som var ytterst oklart och opedagogiskt. De går att se en önskan om förändring utifrån såväl ett teologiskt perspektiv som ett pedagogiskt perspektiv. Angående varför-frågan så framkommer det att man ser syftet med undervisningen att föra barnen närmare Jesus. Vidare så menade de på att flera aspekter av den tidigare kristendomsundervisningen inte stämde överens med deras religiösa syn i form av dels sakramentsläran och de tre första huvudstyckena i Luthers lilla katekes. Detta var några av de faktorer som kan svara på varför de frikyrkliga ville att ämnet skulle förändras.

Den kyrkligt konservativa opinionen ansåg att vad-frågan angående kristendomsämnet innehåll skulle bestå av den luthersk-kristna kristendomsundervisningen med Luthers lilla katekes med tillhörande katekesutveckling eller lärobok med nära anslutning till den som främsta läromedel. Vidare ville man att religionsundervisningen var konfessionell. I hur-frågan går det att se en tydlig linje i hur den kyrkligt konservativa opinionen önskade genomföra den vision på kristendomsämne och undervisning man hade. Man förordade att katekesundervisningen skulle stå kvar som central för kristendomsämnet trots att den kritiserats från olika håll i samhället. Vidare är det troligt att man önskade att behålla kristendomsämnet band till kyrkan så intakt som möjligt till följd av den linje för kristendomsundervisningen som man bedrev. Den kyrkligt konservativa opinionens svar på varför-frågan finns del i att fostra eleverna till goda kristna medborgare med god kunskap och religiös fostran. En annan aspekt kring ämnet var att man ville att det skulle knyta an och förbereda eleverna inför kyrkans konfirmationsundervisning.

5.6 Vidare forskning

Denna uppsats skapar en möjlighet till vidare forskning kring de opinioner som studerats. Ett förslag på vidare forskning skulle kunna vara att undersöka riksdagsdebatter eller tidningsartiklar kring debatten angående kristendomsämnet. Ett annat förslag på vidare forskning är att undersöka den kyrkligt konservativa opinionens arbete på 1920 talet för att skildra den förloppande sidans historia kopplat till 1919 års undervisningsplan.

6 Sammanfattning

Syftet med denna undersökning var att undersöka kristendomsämnet uppkomst och debatten som fördes mellan olika opinioner i samhället och se hur dessa opinioner försöker påverka utformandet med deras visioner av det nya kristendomsämnet kopplat till katekesens roll i folkskolan och innehållet i 1919 års undervisningsplan.

Till syftet formulerades följande frågeställningar;

- Vilka visioner för kristendomsämnet hade de olika opinionerna?
- Hur samverkade debatten angående katekesen med framställningen av 1919 års undervisningsplan?
- Hur framträder de didaktiska frågorna i de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet?

Undersökningen behandlar olika opinioner som var framträdande vid 1900-talets början och hur dessa opinioners visioner för ett nytt nationellt kristendomsämne ser ut. Undersökningen behandlar även debatten kring Luthers lilla katekes och hur den debatten kom att påverka framställningen av 1919 års undervisningsplan. I arbetet med opinionerna har inspiration hämtats från Sven Thidevalls undersökning om Dagens Nyheters Djävulskampanj år 1909. I diskussionen framkommer svaren på de frågeställningar som gjorts med en komparativ litteraturstudie i relation till tidigare forskning angående olika opinioners visioner av kristendomsämnet. Utifrån undersökningen gick det att skönja de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet. De tydligaste argumenten som framkom var av pedagogisk karaktär angående kristendomsämnets reformering. Andra tydliga argument som framkom i opinionernas visioner för kristendomsämne grundade sig i aspekter angående religionsfrihet och huruvida ämnet skulle fortsätta ha en konfessionell karaktär.

Till följd av att jag använde mig av en jämförande ansats fokuserade jag på att se skillnader mellan de olika opinionernas önsknings. Undersökningen visade på att debatten kring Luthers lilla katekes kom att ha stor inverkan på hur 1919 års undervisningsplan sedermera kom att utformas. Genom en massiv kritik i debatten kring Luthers lilla katekes vilken slutade med att den försvann ur folkskolans undervisningsplan. Kritiken som fanns kring katekesen var inte enbart pedagogiskt det fanns även en teologisk aspekt som kritiserades i form av dess dogmer och metafysiska dogmer. Istället för katekesen som lärobok ville flera av opinionerna se bibeln som det centrala läromedlet i kristendomsundervisningen av flera anledningar bland annat ansågs bibelns material vara mer levande och konkret. Ett ytterligare argument till fördel för bibeln var dess etiska innehåll som gjorde den mer användbar och accepterad än Luthers lilla katekes.

De didaktiska frågorna i de olika opinionernas visioner för kristendomsämnet framkommer i diskussionen. Flera av opinionerna önskade att kristendomsundervisningens innehåll skulle bestå av en kristendomsundervisning byggd på bibeln och dess etiska aspekt. Den didaktiska hur frågan framträdde på olika vis mellan de olika opinionerna, en enad linje i denna fråga var att alla opinioner utom den kyrkligt konservativa ville att kristendomsundervisningen skulle bedrivas utan läsning av katekesen. Utöver detta var det mest fokus på hur man kunde göra kristendomsundervisningen mer pedagogisk och anpassad för barnens ålder. Den didaktiska varför frågan hade flera olika motiveringar från de reformvänliga opinionerna som rymde

sociala, pedagogiska, demokratiska och bildningsargument. Från den kyrkligt konservativa sidan menade man på att undervisningen behövdes för att fostra eleverna in i den kristna tron och förbereda dem för kyrkans konfirmationsundervisning.

7 Litteratur

Algotsson, Karl-Göran. *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*. Diss. Uppsala : Univ, 1975.

Almén, Edgar. Presentation and problem inventory: Religious Education in Sweden. I: Almén, Edgar & Øster, Hans Christian (red.): Religious education in Great Britain, Sweden and Russia, presentations, problem inventories and commentaries: texts from the PETER project. Linköping: Linköping University Electronic Press. Tillgänglig på Internet: <http://www.ep.liu.se/ea/rel/-2000/001/>, 2000.

Brohed, Ingmar. *Sveriges kyrkohistoria- religionsfrihetens och ekumenikens tid*. Malmö: Elanders Berglings AB, 2005.

Denk, Thomas. *Komparativ metod- förståelse genom jämförelse*. Lund: Studentlitteratur, 2002.

Hartman, Sven. *Det pedagogiska kulturarvet: traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*. 2:a uppl. Stockholm: Natur och kultur, 2012.

Hartman, Sven. Perspektiv på skolans religionsundervisning. I *Religionsdidaktik: mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. Löfstedt, Malin (red.). 1. uppl. Lund: Studentlitteratur, 2011.

Hartman, Sven *Religionsämnets formande*. I: Almén, Edgar, Furuhed Ragnar & Skogar, Björn. *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. Linköping: Univ., Skapande vetande, 2000.

Larsson, Rune. *Religionsundervisningen i svenska skola – en historisk exposé*. I: Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.). *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*. København: Museum Tusulanums Forlag/Københavns universitet, 2006.

Lindmark, Daniel. Folkundervisning och läskunnighet. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (red.). 3e uppl. Lund: Studentlitteratur, 2019.

Lindström, Nicklas & Lindmark, Daniel. Religionskunskap. I *Utbildningshistoria- en introduktion*. Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (red.). 3e uppl. Lund: Studentlitteratur, 2019.

Moberger, Karin. Särtryck ur *Kyrkohistorisk årsskrift*, Skrifter utgivna av svenska kyrkohistoriska föreningen. Almqvist & Wiksell, 1961.

Salqvist, Bernhard. *Folkskolans kristendomsundervisning med särskild hänsyn till 1919 års undervisningsplan. Prästmötesavhandling*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1947.

Tegborg, Lennart. *Folkskolans sekularisering 1896-1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*. Uppsala, 1969.

Thelin, Bengt. *Exit eforus: läroverkens sekularisering och striden om kristendomsundervisningen*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget, 1981.

Thidevall, Sven. *Kampen om samhällsreligionen. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909*. Skellefteå: Artos Academic, 2016.